

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUČI

325/2023 PŘÍRODNÍ VĚDY

Na obálce / On the cover

PŘEDNÍ STRANA OBÁLKY / FRONT COVER

Muchomůrka Vittadiniho (*Amanita vittadini*) – vzácná synantropní houba roste na několika lokalitách v Olomouci. Foto Václav Dvořák, 2020.

Barefoot Amanita (*Amanita vittadini*) – a rare synanthropic mushroom grows in several localities in Olomouc. Photo by Václav Dvořák, 2020.

DRUHÁ STRANA OBÁLKY / FRONT INNER COVER

Vzácně nalézané druhy obojživelníků Litovelského Pomoraví.

Rarely found species of amphibians of the Litovelské Pomoraví.

Obr. 1. Larva čolka velkého (*Triturus cristatus*). Foto Vladislav Holec, 17. 7. 2021.

Fig. 1. Larva of great crested newt (*Triturus cristatus*). Photo by Vladislav Holec, 17th July 2021.

Obr. 2. Kuňka obecná (*Bombina bombina*) z přírodní rezervace Kačení louka. Foto Anežka Holcová Gazárková, 16. 5. 2022.

Fig. 2. European fire-bellied toad (*Bombina bombina*) in the Kačení Louka Nature Reserve. Photo by Anežka Holcová Gazárková, 16th May 2022.

Obr. 3. Ozývající se samec ropuchy zelené (*Bufo viridis*), pískovna u Moravičan. Foto Vladislav Holec, 30. 5. 2022.

Fig. 3. A male of European green toad (*Bufo viridis*) calling, Moravičany sand quarry. Photo by Vladislav Holec, 30th May 2022.

TŘETÍ STRANA OBÁLKY / BACK INNER COVER

Ukázka stavu signatur barokního herbaria: A, B – dobře zachovalé, čitelné popisky (Radix caricis arenariae, Radix morsus diaboli); C – popisek čajové směsi obsahující lékárenský znak pro prášek (Species emollientes in pulvere); D, E – torza písmen umožňující rozluštit popisky (Turiones pini, Folium sennae); F – příklad natolik poškozené cedulky, kdy nebylo možné nápis rozluštit (zásuvka č. 141). Foto Jitka Kočendová, 2023.

Demonstration of the state of the baroque labels: A, B – well-preserved readable labels (Radix caricis arenariae, Radix morsus diaboli); C – label of one of the herbal tea combinations including the sign for powder (Species emollientes in pulvere); D, E – the residues of the letters enabling to puzzle out the signs (Turiones pini, Folium sennae); F – example of a damaged label, where it was not possible to figure out the sign (drawer n. 141). Photo by Jitka Kočendová, 2023.

ŽADNÍ STRANA OBÁLKY / BACK COVER

Přírodní rezervace Plané loučky. Foto Anežka Holcová Gazárková, 28. 5. 2023.

The Plané Loučky Nature Reserve. Photo by Anežka Holcová Gazárková, 28th May 2023.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2023

ISBN 978-80-88384-11-3
ISSN 1212-1134

Olomoucké barokní herbárium a jeho *materia medica* na přelomu 18. a 19. století

The Olomouc Baroque Herbarium and its *Materia Medica* at the Turn of the 18th and 19th Century

Magda Bábková Hrochová^{1,2} – Katarína Kaffková² – Jitka Kočendová^{1,2}

¹ Vlastivědné muzeum v Olomouci, náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc;
BabkovaHrochova@vmo.cz, Kocendova@vmo.cz

² Výzkumný ústav rostlinné výroby v. v. i., Oddělení genetických zdrojů zelenin, léčivých
rostlin a speciálních plodin, Šlechtitelů 241/27, 783 71 Olomouc-Holice;
kaffkova@vurv.cz

ABSTRAKT

Barokní herbárium z Krajské lékárny v Olomouci je unikátním exponátem sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci. Herbárium bylo na míru vystavěno pro tuto lékárnu nejspíš na konci 18. století. Samotná lékárna je jedinečná délkou svého nepřerušovaného provozu. Ten je doložen od roku 1571 do roku 2020, ale lékárna zde zřejmě byla i dříve. Herbárium, tedy ta část lékárny, kde se uchovávaly sušené drogy rostlinného i jiného původu, bylo prakticky po celou dobu existence lékárny využíváno. Svědčí o tom několik měnících se typů popisných cedulek na zásuvkách. Jejich zhotovení lze podle použitého materiálu a typu písma zařadit do období počínajícího koncem 18. století, přes celé 19. století až po druhou polovinu 20. století. Na nejstarších cedulkách, tedy těch barokních, bylo v rámci této práce zachyceno a prozkoumáno 154 latinsky psaných druhů drog, které pochází ze 135 taxonů převážně rostlin, ale i hub a živočichů. Díky celkové zachovalosti herbária bylo možné na základě popisných cedulek prostudovat soubor *materia medica*, tedy používaných drog, v této nejméně čtyři a půl století fungující lékárně. Předmětem práce byl průzkum nejstarších cedulek, stanovení drog a jejich rostlinných či živočišných zdrojových taxonů na základě práce s dobovou farmaceutickou a botanickou literaturou. Zkoumáno bylo zastoupení léčivých rostlin domácích i zahraničních proveniencí, četnost jejich využívání a dostupnost v Olomouci v průběhu historie.

ABSTRACT

The Olomouc baroque herbarium from “The Krajská pharmacy” is a unique exhibit of the collection of the Regional Museum in Olomouc. The herbarium was constructed for this pharmacy at the end of the 18th century, most probably. The pharmacy itself is unique for its long continuation of operation. Its operation was substantiated from 1571 up to 2020, but a kind of pharmacy was there even earlier most probably. Herbarium, a part of pharmacy,

where the dried drugs of plant or other origin were stored, was used in practice during the whole time of the existence of the pharmacy. The evidence is given by several types of labels on the drawers changing over time. The time of their manufacture can be put into the period beginning from the end of the 18th century, through the whole 19th century, up to the second half of the 20th century, according to the material and type of font used. On the oldest labels, the baroque ones, there were 154 types of drugs written in Latin detected in this work. These drugs come from 135 taxons prevailingly of plant origin, but from the fungus and animal origins as well. The very good condition of the herbarium enabled the study of its *materia medica* – the set of drugs used – on the base of the labels from this pharmacy which was in operation for four and a half centuries at least. The subject of this work was the survey of the oldest labels and the determination of the drugs and their plant or animal taxon sources. The survey was based on the study of the pharmaceutical and botanical literature from the studied era. The investigation was also focused on the prevalence of the medicinal plants of the domestic or foreign origin, the frequency of their use, and their availability in Olomouc throughout history.

KLÍČOVÁ SLOVA: barokní herbárium, léčivé rostliny, etnobotanika, drogy, lékopisy, muzeologie, dějiny farmacie

KEYWORDS: baroque herbarium, medicinal plants, ethnobotany, drugs, pharmacopoeias, museology, history of pharmacy

Úvod

Olomoucké barokní herbárium je pozoruhodným sbírkovým předmětem, který oči běžných lidí mohly poprvé spatřit teprve v roce 2010, ačkoliv jeho historie sahá až do 18. století. Zhotovit na míru jej dala pravděpodobně lékárenská rodina Schrötterova pro podkroví svého domu na Horním náměstí, kde v přízemí provozovali Krajinskou lékárnu. Po 250 let to pak byli jen lékárníci, kteří do jeho prostor měli přístup. V roce 2010 bylo celé herbárium demontováno a převzato do sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, v témže roce bylo po základním ošetření vystaveno v rámci výstavy Olomoucké baroko. Názvy drog na zásuvkách tehdy inspirovaly k vytvoření doprovodného lektorovaného programu *Pulvis sympathicus* (BÁBKOVÁ HROCHOVÁ et al., 2011), později jim již nebyla věnována pozornost. Od roku 2018 je barokní herbárium součástí stálých expozic VMO (BÁBKOVÁ HROCHOVÁ et al., 2019). Je místem, kde se potkává historie, farmacie a botanika. Zachovalost cedulek, ať už barokních nebo pozdějších, vedla autorky článku k myšlence, zda by historický muzejní exponát mohl sloužit jako zdroj informací o využívání léčivých rostlin v dřívějších lékárnách, o proměnlivosti jejich zastoupení v čase, nebo o době výskytu cizokrajných drog na našem území. Zaujala nás i skutečnost, že k obdobným muzejním exponátům často nejsou zpracovány soupisy drog; např. Barokní jezuitská lékárna v Českém Krumlově (LYSEK, in litt.), barokní lékárna U Bílého jednorožce v Klatovech (SALVOVÁ, in litt.). Soupis drog podle popisných cedulí na zásuvkách neprováděl ani DRHA (2005) v rámci svého muzeologického průzkumu lékárny Milosrdných bratří v Kuksu. Přitom je to podle našeho názoru poměrně efektivní způsob, jak zjistit alespoň částečný rozsah *materia medica* dané lékárny, zejména v případech, pokud se z ní nezachovaly písemné

materiály, jako jsou např. objednacích nebo elaboračních knihy. Soupis léčiv podle zásuvek officíny je součástí práce o historii lékárny kapucínského kláštera v Praze na Hradčanech (NĚSMĚRÁK – KUNEŠOVÁ, 2015), kde u některých drog figuruje i latinský název zdrojové rostliny – jejich správnost je však u některých sporná. Ukazuje se zde v praxi, jak mohou přírodovědné obory, v kombinaci s podrobným studiem dobové literatury farmaceutické i botanické, pomoci při zpracování historického sbírkového předmětu, přinést řadu zajímavých poznatků i námětů k diskuzi a dalšímu bádání a že mezioborová spolupráce je v rámci muzeologie nejen přínosná, ale nutná.

Metodika

Byl proveden základní popis herbária jako sbírkového předmětu a byly zpracovány dostupné údaje související s historií herbária a Krajiné lékárny. Hlavní část práce byla věnována popisným cedulkám a následně drogám. Jednotlivé zásuvky mají v rámci herbária stále umístění. V průběhu doby se měnil pouze jejich obsah, a tedy i latinsky psané popisné cedulky. Proto byla provedena pracovní fotodokumentace jednotlivých zásuvek se všemi dostupnými cedulkami, které se se každé zásuvce zachovaly. Podle materiálu a typu písma byl proveden kolegy z historického ústavu odhad datace. Zachovalé znění cedulek bylo přepsáno do tabulkového přehledu, u nekompletních byly v rámci možností rozluštěny a doplněny názvy drog. Jednotlivé zjištěné rostlinné drogy byly přiřazeny k botanickým taxonům za pomoci dobových lékopisů platných na našem území a další dobové farmaceutické i botanické literatury. Vzhledem k historiky odhadované dataci herbária do druhé poloviny 18. století jsme jako výchozí podklady pro porovnávání zvolily: *Dispensatorium pharmaceuticum Pragense renovatum* (1750), *Dispensatorium pharmaceuticum Viennense* (1770), *Pharmacopoea Austriaco-provincialis* – vydání z let 1780 a 1794 (poslední vydání z roku 1794 se od předchozích výrazně liší; jeho platnost skončila až v roce 1820). U těch drog, které se v žádném z těchto zdrojů nevyskytly, proběhlo individuální vyhledávání v dalších zdrojích, např. *Pharmacopoea Austriaco-provincialis* – vydání z roku 1774, *Österreichische Militär-Pharmakopöe* (1796), *Pharmacopoea, in usum officinarum reipublicae Bremensis conscripta* (1793), *The London Dispensatory* (1818), *Pharmacopoea Austriaca* – vydání z let 1818, 1820, 1836 a 1855, *Pharmacopoea universalis* (1845). Aktuální botanické názvosloví bylo uvedeno dle databáze české flóry a vegetace Pladias nebo podle mezinárodní databáze Global Biodiversity International Facility. Dále bylo zjištěno, zda jsou taxony zastoupeny v aktuálním Českém lékopisu (2017, s dodatky 2022). U zjištěných taxonů se tedy posuzovalo jejich využívání v době baroka a dnes a skladba léčiv podle geografického původu. Obdobně byly posuzovány i drogy mající původ v říši hub a živočichů. V práci jsou komentovány vybrané drogy, zejména takové, které bylo v průběhu práce obtížné určit kvůli jejich vzácnosti, nestandardnímu použití jejich označení nebo záměnám botanických taxonů ve farmaceutické praxi. Dále ty drogy, které se nevyskytovaly v tehdy platných lékopisech na našem území nebo měly zajímavý historický kontext ve vztahu k olomouckému regionu. Větší prostor je věnován cizokrajným drogám, neboť dle našeho názoru jejich přítomnost v lékárně částečně dokladuje její důležitost a kvalitu a zároveň prostřednictvím rostlin přináší čtenáři informace o tom, z jak vzdálených a exotických míst bylo dováženo zboží do města Olomouce v době před 250 lety.

Lékárenství v Olomouci, Krajinská lékárna – historický kontext

První zmínky o lékárnících v našich zemích jsou z Prahy z 13. století. V dalších městech včetně Olomouce se objevily ve 14. století (BRONCOVÁ, 2003). V Olomouci pracoval v letech 1366–1371 apotekář Ondřej (KULPOVÁ, 1963). V době renesance, v průběhu 15. a 16. století, cestovatelské objevy obohatily evropský soubor léčiv o nové léčivé látky, například guajakové dřevo, ipecacuanhový kořen nebo kůru chinovníku (BRONCOVÁ, 2003). Vynález knihtisku urychlil šíření informací o léčivech. Herbáře se staly součástí lékárnických knihoven (NEŠPOR, 1965). Vycházela celá řada herbářů i s farmaceutickým vysvětlením využití rostlin (RUSEK – KUČEROVÁ, 1983). V 16. a 17. století se lékárenství rozvíjelo, lékáren přibývalo a jejich výrobní činnost se dostala do popředí. Došlo tedy i k vývoji farmakognosie a botaniky. Lékárníci si často z vlastního zájmu tvořili sbírky sušených rostlin (herbaria viva). Botanika byla pro mnohé z nich „scientia amabilis“ (RUSEK – KUČEROVÁ, 1983).

Lékárny získaly svou typickou ustálenou podobu asi v 15. století. Jednalo se o více místností s různými funkcemi, tedy o místnost výdejní (officina), laboratoř (culina – kuchyň, laboratorium), místnost skladovací (materiálka, conclave), sklad pro výrobky z cukru (hypocaustum, výhřevna), sklepní komoru na vody, oleje a tuky (aquarium), půdní sklad léčivých rostlin (herbarium), vedle kterého se přímo na půdě v dřevěných patrech sušily rostliny (RUSEK – KUČEROVÁ, 1983). Teprve v 17. a 18. století mohl zákazník dovnitř k pracovnímu stolu, tedy k táře.

V Olomouci jsou veřejné lékárny doloženy od 15. století. Za nejstarší se považuje Stará lékárna v domě č.p. 14, doložená od roku 1486, později zvaná Černá lékárna (ŠEMBERA, 1861). Od druhé poloviny 16. století lékáren přibývalo. Nacházely se v rušných částech města, na Horním a Dolním náměstí a v přilehlých ulicích. Podle ČERMÁKA (2009) bylo v 17. a v první polovině 18. století ve městě pět lékáren. Zároveň bylo v Olomouci od 15. století stále v provozu průměrně pět lékáren (ČERMÁK, 2002).

Krajinská lékárna na Horním náměstí v domě číslo 10 je jednou z nejstarších dodávna fungujících lékáren v našich zemích. První písemné zmínky o domě a jeho majiteli Mikulášovi lékárníkovi jsou z roku 1433 (NATHER, 2007). Lékárna zde dost pravděpodobně byla i poté, ale ne nepřetržitě. První doklady o zřízení lékárny na císařský rozkaz Faustinem Primsem jsou z roku 1571 (KŠÍR, 1972). Dříve se lékárně říkalo „Fischbänk Apotheke“, tedy „lékárna u rybích trhů nebo stánků“ a později podle domovního znamení „Landschaftsapotheke Zum Schwarzen Adler“ tedy Krajinská lékárna U Černého Orla (NATHER, 2007). Lékárna zde průkazně nepřetržitě fungovala až do roku 2020, tedy 449 let. Svou činnost bohužel ukončila v době, kdy u nás začínala pandemie covidu-19 a zatím stále nebyla obnovena. Pokud je autorkám známo, byla nejdéle fungující lékárnou v České republice. Osudu nábytku oficíny a materiály se autorkám zatím nepodařilo dopátrat. Najisto dochované je pouze herbarium a věci v něm uložené při akvizici v roce 2010.

Obr. 1. Původní umístění herbária v podkroví historického domu Krajinské lékárny na rohu Horního náměstí číslo 323/10, Olomouc. Na zásuvkách jsou umístěny popisné cedulky z 19. a první poloviny 20. století. Foto Milan Stecker, 2010.

Fig. 1. The original location of herbarium in the attic of a historical building of "The Krajinska Pharmacy" on the corner of the Horni Square 323/10, Olomouc. The labels from the 19th and the first half of the 20th century can be seen on the drawers. Photo by Milan Stecker, 2010.

Výsledky

Barokní herbárium

Barokní herbárium je pravděpodobně jediným dochovaným herbáriem svého druhu v naší zemi. Nejméně od druhé poloviny 18. století bylo umístěno v podkroví (obr. 1) historického domu s gotickým jádrem na rohu Horního náměstí číslo 323/10. Patřilo ke Krajinské lékárně, podle které nese název celý památkově chráněný dům. Unikátnost herbária je v jeho stáří, celistvé dochovalosti i délce aktivního používání. Velmi pravděpodobně jej nechal vytvořit Josef Dismas Schrötter, první ze známé lékárnické rodiny Schrötterů, který dům koupil v roce 1778. V roce 1818 převzal lékárnu jeho syn Jan Schrötter a jejich další následovníci dům vlastnili a lékárnu provozovali až do roku 1924. Nelze však ani vyloučit, že Schrötterova rodina herbárium převzala od předchozího majitele domu, dalšího významného olomouckého lékárníka Ignáce Zaudiela, který tuto lékárnu koupil roku 1766. Dokonce je možné, že herbárium pořídil Jan Antonín Storch, který tento původně zchátralý dům koupil v roce 1757 a nechal jej celý opravit, protože ještě předtím, v roce 1709, dům vyhořel při velkém požáru města (KšIR, 1972).

Obr. 2. Expozice Barokní herbárium v hlavní budově Vlastivědného muzea v Olomouci s odhalenými barokními popisky. Foto Pavel Rozsívál, 2018.

Fig. 2. Exposition "The Baroque Herbarium" in the main building of the Regional Museum in Olomouc with the baroque labels unveiled. Photo by Pavel Rozsívál, 2018.

V roce 2010 se stalo součástí sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, konkrétně lékárenského fondu. Od roku 2018 je trvale vystaveno v hlavní budově muzea (BÁBKOVÁ HROCHOVÁ et al., 2019) (obr. 2). Návštěvníci tak mají možnost vidět nijak honosné, nýbrž čistě účelné vybavení místnosti, které bylo ve své době zákazníkům lékárny skryto. Herbária totiž byla určena výhradně pro práci lékárníků a nebyla přístupná veřejnosti. Základem herbária je vestavěná skříň ve tvaru písmene U, která dokonale využila veškerý prostor podél stěn podkrovní místnosti. Zhotovena je ze smrkového dřeva, její celková délka je úctyhodných 13,7 m a výška 213 cm. Jednotlivé drogy, případně vybavení, se uchovávaly v dřevěných zásuvkách. Spodní dvě řady zásuvek mají větší hloubku (Š×V×H 38,5×32,5×61,5 cm), celkem jich je 64. V horní části je pět řad zásuvek (140 ks) o rozměrech 38,5×22×49,5 cm. Čelo zásuvek je, stejně jako přední část skříňe, ošetřeno vrstveným olejovým nátěrem tmavé, temně hnědé barvy, zbylé části nejsou povrchově ošetřeny. Místa jsou patrné zbytky původní zelené polychromie, která při konzervátorském zásahu nebyla obnovena vzhledem k její velké technické a finanční náročnosti (BÁBKOVÁ HROCHOVÁ et al., 2019). Na bocích většiny zásuvek jsou rukou zapsané údaje o jejich hmotnosti. Menší zásuvky v celém pravém křídle jsou rozděleny dřevěnou přepážkou na dvě poloviny. Některé zásuvky jsou vybaveny dřevěným, v drážkách posunovacím víkem. Ve dvou rozích jsou za otevíracími dvířky ukryté malé zásuvky veliké 19×22,5×56,5 cm (vždy pět pod sebou, celkem 10 kusů), které v pozdějších dobách sloužily k uchování narkotik, z doby baroka se však na nich nedochovaly

Obr. 3. Zásuvka číslo 164 s dobře zachovalým barokním popiskem označujícím jednodruhovou drogu *Radix scrophulariae* (kořen krtičníku hlíznatého). Foto Magda Bábková Hrochová, 2023.

Fig. 3. Drawer number 164 with the well preserved baroque label signifying the drug *Radix scrophulariae* (the root of Common Figwort). Photo by Magda Bábková Hrochová, 2023.

cedulky. Drogy byly uchovávány i v šestnácti zásuvkách (34×20×54 cm) pracovního stolu (157×116×87 cm) a zřejmě i ve dvou dochovaných truhlách o rozměrech 127×66×76 cm. Dalším vybavením byla almara, lisy, váhy, třecí misky, pilulkovnice a další. V boční skříňce bylo nalezeno asi 400 kusů lékárenských nádob se surovinami, jako jsou dózy, lékovky, stojatky, masťovky, prachovnice. Rostlinný a další materiál ze zásuvek herbária a nádob se bohužel nedochoval.

V rámci provedeného muzeologického průzkumu bylo v herbáriu zpracováno 230 zásuvek, z toho 19 bylo zcela bez čitelných popisek. U zbylých 211 zásuvek byla vždy nalezena alespoň jedna cedulka, která dokládala uložení léčiva v dané době. Podle materiálu a typů písma byly cedulky rozděleny na 3 základní skupiny: barokní popisky z druhé poloviny 18. století (analýza názvů v této práci je věnována právě této vrstvě), plechové smaltované cedulky z 19. století a převážně papírové cedulky z 20. století (těmto dvěma pozdějším vrstvám se bude věnovat další práce). Zásuvky jsou v levém dolním rohu označeny nalepenými papírovými cedulkami s čísly. Ta však nezačínají číslem 1 a také místy netvoří číselnou řadu. Čísla jsou mladší než nejstarší vrstva popisek; v práci je uvádíme v textu a v přehledových tabulkách, protože umožňují jednoznačnou identifikaci zásuvek.

Původní barokní nápisy (obr. A–F na třetí straně obálky) jsou malované na papír černou barvou, kolem je ozdobná červená linka. Popisek byl následně celoplošně přilepen na dřevěnou zásuvku, často tak budí dojem, že je namalovaný přímo na dřevo. Pro označení drog jsou používány zkratky – jak pro označení částí používané rostliny, tak pro samotný rostlinný druh. Přehled zjištěných drog uvádí tab. 1. Zjištěná skladba drog i použité názvosloví nejvíce odpovídá lékopisu *Pharmacopoea Austriaco-provincialis* (dále provinciální lékopis), konkrétně jeho vydání z let 1780 a 1794, který byl závazný pro všechny lékárny rakouských provincií. Z této doby (která zároveň koresponduje s převzetím lékárny rodinou Schrötterů v roce 1778) pochází zřejmě většina cedulek. O tom, že lékárníci byli zároveň obchodníky, kteří udržovali v sortimentu lékárny i drogy, které nezahrnoval právě platný lékopis, svědčí fakt, že skladovali drogy uváděné například ve starším vídeňském dispensatoriu z roku 1770 (*Dispensatorium pharmaceuticum Viennense 1770*), obnoveném pražském dispensatoriu z roku 1750 (*Dispensatorium pharmaceuticum Pragense renovatum*) či rakouském vojenském lékopisu z roku 1796 (*Österreichische Militär-Pharmakopöe*). V pozdější době

pracovali i s horkými novinkami, které se objevují v zahraniční literatuře. To je případ *Radix saponariae aegypticae* (kořen šateru latnatého). Je pravdou, že tento kořen byl v historii využíván hojně k technickým účelům (KRESÁNEK – KREJČA, 1982), ale v literatuře se objevuje až kolem roku 1819. V tomto roce ho jako „předmět, který je znám v Rakousku pouze velice krátce“ zmiňuje VON KEESS (byl tehdy používán k mytí ovcí před stříháním, protože dokázal odstranit pouze nečistoty, nikoliv lanolin). Ještě o čtvrtstoletí později o něm GEIGER a MOHR (1845) píší jako o „vynikající alternativě ke kořeni *Saponaria officinalis*, který byl vysoce ceněn mezi starověkými lékaři, ale dnešní lékaři ho téměř neznají“. Druhým příkladem je *Herba rhododendri chrysanthi* – nať asijského pěnišníku zlatého. Na území tehdejšího Pruska publikoval svou práci o „sibiřské sněhové růži“ včetně výsledků svých pokusů s ním Alexander Bernhard Kölpin (německý lékař a botanik působící od roku 1771 ve Štětíně) již v roce 1779. Podle DIERBACHA (1841) byly léčivé účinky pěnišníku proti artritickým a revmatickým onemocněním dlouho známé národům žijícím v blízkosti řeky Leny i lovcům u Severního ledového oceánu a na základě Köplingovy práce pak dostal místo i v oficínách. Přesto se v lékopisech objevuje až na začátku 19. století – nejdříve v Americe, a pak v roce 1818 v londýnském dispensatoriu A. T. THOMSONA. Tyto dvě drogy, jejichž cedulky byly stále ještě zhotoveny v barokním stylu, napovídají o době používání barokních cedulek i o původním uspořádání herbária – nové uspořádání herbária spojené s nahrazením popisků plechovými smaltovanými cedulkami se velmi pravděpodobně datuje až do poloviny 19. století.

Barokní popisky se v různé míře zachovaly na 199 zásuvkách ve stěnách herbária. V pracovním stole ani na truhlách se barokní popisky nedochovaly. Popisky u deseti zásuvek jsou zcela nečitelné (č. 100, 287, 288, 290, 301, 302, 311 a 328), popřípadě z nich zbyla jen torza tak malého rozsahu, že nelze zjistit, co se v zásuvce skladovalo (č. 312 a 327). Dalších 12 popisků náleží lékárenskému vybavení, jako jsou šňůry (nitě), zátky a sáčky různých velikostí (Tab. 2). Zbýlých 177 popisků již náleží drogám.

Materia medica – drogy a rostliny herbária v období baroka s komentářem k vybraným druhům

Na základě popisků lze s určitostí tvrdit, že 177 zásuvek obsahovalo drogy. Největší podíl měly jednodruhové drogy rostlinného původu (165 zásuvek), devět zásuvek obsahovalo tzv. species, předem připravené bylinné směsi. Ve dvou zásuvkách byly skladovány lišejníky a v jedné droga živočišného původu.

Živočišné drogy

Jedinou drogou živočišného původu je *Fungus strumalis*. Jedná se o tělo mořského živočicha houby mycí (*Spongia officinalis*), které bylo praženo v kovovém válci a poté rozetřeno na prášek (HAHNEMANN, 1846). Tento se používal při léčbě strumy (zvětšení štítné žlázy) a byl účinný nepochybně díky obsahu jódu. V provinciálním lékopisu byl součástí receptu *Pulvis strumalis*, pod jménem *Spongia marina* se objevuje i v obnoveném pražském dispensatoriu. Zajímavé je, že v herbáriu použité označení „*Fungus strumalis*“ nebylo zaznamenáno v žádné zkoumané literatuře a pravděpodobně vzniklo přímo v lékárně prostým překladem sousloví „houba na strumu“ bez ohledu na to, o jaký organismus houby se jedná. V aktuálním Českém lékopisu nefiguruje.

Lišejníky

Další drogy, které nebyly rostlinného původu, byly lišejníky – tedy zástupci říše hub. Lišejníky byly široce používané v různých léčebných receptech již od středověku (BASILE et al., 2015). Prvním z nich je dodnes populární a používaný „islandský lišejník“ – pučlérka islandská (*Cetraria islandica*) obecně používaná při respiračních chorobách. Najdeme jej pod jménem *Lichen islandicus* v provinciálním lékopisu stejně jako v současném Českém lékopisu. Druhým lišejníkem je terčovník zední (*Xanthoria parietina*). Díky své jasně žluté barvě se od starověku používal k léčbě žloutenky, v Andalusii navíc i k léčbě menstruačních potíží, nemocech ledvin a jako analgetikum (BASILE et al., 2015). V rakouských lékopisech (*Pharmacopoea austriaca*) se objevuje až od roku 1814 pod jménem *Lichen parietinus*. Terčovník zední je, pod jménem terčovka zdní, zmíněn i v prvním vydání Českého herbáře z roku 1899 jako lék v minulosti používaný proti průjmu a úpravici nebo místo chinovníku proti zimnici; v dalších vydáních již nefiguruje. Ačkoliv k jeho využití v lékařství probíhá výzkum i v současnosti (BASILE et al., 2015), není součástí aktuálního Českého lékopisu.

Rostlinné drogy

Ve 174 zásuvkách byl skladován materiál rostlinného původu. Kvůli poškození popisků byla u třech zjištěna jen část rostliny použitá jako droga a u dalších pěti byl zjištěn pouze taxon. U 157 popisků se podařilo dohledat jak plný v minulosti používaný název drogy, tak určit taxon, ze kterého se droga získávala. Tyto jednodruhové drogy se skladovaly odděleně v jednotlivých zásuvkách a naprostá většina z nich byla skladována vždy v jedné zásuvce; pouze některé, pravděpodobně ty, které byly ve své době nejžádanější, měly prostor dvoj až trojnásobný. K rostlinným drogám řadíme i devět zásuvek obsahujících tzv. species, předem připravené bylinné směsi.

Herba – natě

Nejhojněji používané byly v baroku bylinné natě (herba, na popiscích označené zkratkou HB) – v 64 zásuvkách se uchovávaly natě 61 rostlinných taxonů. Převládaly zde domácí nebo zdomácnělé druhy rostlin, které se často používají do dnešní doby (např. dobromysl, kopřiva, mateřídouška, různé druhy máty, pelyněk, tymián); 17 z nich je i dnes součástí Českého lékopisu a řada se stále používá v lidovém léčení, případně jako koření. Nejvíce používanými druhy byly máta kadeřavá a saturejka (dodnes hojně používané byliny) a také vítod hořký. Ten byl podle SENFTA (1930) užíván hlavně při chorobách plicních a žaludečních a byl velmi oblíbený. Zároveň uvádí, že se začal více používat až po zavedení příbuzného druhu *Polygala senega* ze Severní Ameriky. Kořen senegový se v Evropě hojně používal po celé 18. století při obdobných potížích jako vítod hořký – zřejmě proto je vítod hořký v provinciálním lékopisu z roku 1780 uváděn i pod názvem „Senega nostrans“, tedy „naše vlastní senega“. Dnes patří vítod hořký mezi vzácné, kriticky ohrožené druhy naší flóry (GRULICH, 2017). Dalšími běžně používanými druhy, které jsou v současnosti v přírodě velmi vzácné, jsou např. jelení jazyk celolistý, koniklec luční, konitrud lékařský, ožanka kalamandra, rojovník bahenní. Mezi nepůvodní, avšak pro lékařenské zpracování u nás pěstované rostliny patřil benedikt lékařský, lžičník lékařský či yzop lékařský (historie cíleného pěstování rostlin pro léčebné účely ve střední Evropě je většinou spojena s mnišskými řády, nejčastěji benediktýny, a jejich klášterními zahradami a sahá tedy až do středověku).

Diskutabilní je taxon uchovávaný v zásuvce s názvem Herba sideritis. Již v roce 1794 je EBERMAIEREM a POTTEM tato droga uváděna v jejich práci, kterou věnovali rostlinám v lékárnách často zaměňovaným. Popisují u ní jako správnou zdrojovou rostlinu *Sideritis hirsuta*, tedy hojník pocházející z jižní Evropy, který je rozeznatelný podle drsného chlupatého stonku, jehož spodní část je poléhavá a podle žlutých pyskatých květů uspořádaných po šesti v přeslenech; v lékárnách je ovšem obvykle nesprávně skladována droga z běžného čistce přímého (*Stachys recta*). Ještě obsáhleji je problematika této drogy zpracována ve falcké lékárenské ročence (HERBERGER – WINCKLER, 1843), kde autoři v závěru uvádějí, že skutečnou Herbou sideritis by měl být *Sideritis hirsuta*, případně *Sideritis scordioides* (dnes *Sideritis hyssopifolia*) – a takto je chápána v jižních zemích, jako je Itálie nebo Řecko – ale v severní Evropě a Německu je místo ní v lékárnách vždy *Stachys recta*. Tento rozpor postupně vedl k tomu, že v některých lékopisech i novější literatuře je jako zdroj drogy Herba sideritis uváděno více druhů rostlin – např. ARENDS (1891) uvádí *Sideritis hirsuta* s poznámkou, že pod jménem Herba sideritis se někdy prodávají i *Stachys sylvatica* a *Stachys recta*. V práci JANDY (1941) už figuruje pouze čistec lesní (*Stachys silvatica*). Jaká droga se uchovávala v olomoucké lékárně v druhé polovině 18. století, je otázkou. Mohly to být jak domácí a tím lépe dostupné čistce, tak hojník, například z území dnešní Itálie, která, i vzhledem k úzkým vazbám rodiny Schrötterů na Vídeň, nebyla pro dodávání léčiv nedostupnou.

Nečitelná pravá část cedulky, pouhé jedno chybějící písmeno, zapříčinilo nejasnost u popisku Herba hederæ. Je více pravděpodobné, že zde byla uchovávána nať popence obecného, dříve označovaného *Hedera terrestris*. Ta se běžně používala už od 12. století a ve světě je známá jako „švýcarský čaj“; v minulosti se používala při plicních nemocech a horečkách, zevně na rány a do koupelí (KRESÁNEK – KREJČA, 1982). Nať popence se vyskytovala ve všech primárně studovaných lékopisech. Nelze ovšem vyloučit, že lékárna pracovala s břečtanem popínavým, který farmaceutická literatura označovala jako *Hedera arborea*. Ta se vyskytuje v pražském dispensatoriu z roku 1750, listy břečtanu pak i v provinciálním lékopisu z roku 1780. Narozdíl od popence, který dnes využívá lidové léčitelství, figurují listy břečtanu i v současném Českém lékopisu. Jeho využití se však změnilo. V minulosti se používal jako prostředek proti tuberkulóze (KRESÁNEK – KREJČA, 1982), dnes má uplatnění především zevní při kožních onemocněních a v kosmetice při léčbě celulitidy, v lidovém léčitelství pak při dně, revmatismu a proti zevním parazitům (LUTSENKO et al., 2010).

U natě kopřivy je zajímavá preference zdrojového taxonu – v pražském dispensatoriu figurují jak kopřiva dvoudomá (v lékopisech označovaná jako *Urtica major*) tak kopřiva žahavka (*Urtica minor*). Ve vídeňském dispensatoriu je jen žahavka, v provinciálním lékopisu jen kopřiva dvoudomá. Zkrácení názvu na cedulce „HB. URTIC. M.“ neumožňuje přesné určení taxonu – ostatně v tomto případě zastáváme názor, že drogy se používaly stejným způsobem se stejnými účinky, a byly tedy volně zaměnitelné.

Flos – květ

Druhou nejvíce užívanou částí rostlin byly květy (flos, zkratka FL). Celkem 26 taxonů bylo uskladněno v 32 zásuvkách. Vesměs se jednalo o běžně sbírané domácí nebo pěstované druhy rostlin, z nichž nejoblíbenější byly bez černý, levandule, růže damažská a řebříček. Levandule, měsíček lékařský, světlice barvířská či pivoňka patřily k rostlinám pěstovaným; v případě levandule je však kvůli její velké oblibě pravděpodobné, že byla částečně i dovážena.

Je otázkou, z jakého druhu levandule pocházela droga uchovávaná v herbáriu – ve starších lékopisech je uváděno pouze „florum lavenderulae“, v provinciálním lékopisu z let 1780 a 1794 je zapsána pod botanickým názvem *Lavandula spica*. Druhovité jméno „spica“ se však v 2. polovině 18. století používalo jak pro levanduli lékařskou, tak levanduli širolistou (BEAN, c2023). V aktuálním Českém lékopisu figurují oba dva druhy – levandule lékařská (*Lavandula angustifolia*) je zdrojovou rostlinou drogy Lavandulae flos; z levandule širolisté (*L. latifolia*) se získává silice.

Květy růže damašské byly dováženy nejpravděpodobněji z Bulharska, kde se tento hybridní druh růže po staletí pěstuje jak pro výrobu růžového oleje, tak pro produkci sušených květů, které se využívají ve farmacii. V herbáriu byla droga skladována ve formě korunních plátků a pupat. Zajímavé je, že v pozdějších vydáních provinciálního lékopisu byla růže damašská nahrazena růží stolistou (*Rosa centifolia*), která se tradičně pěstuje ve Francii.

Mezi dnes vzácné, případně i zákonem chráněné druhy, jejichž květy byly v baroku běžnou součástí lékárny, patří prha arnika, proskurník lékařský a smil písečný. U všech třech těchto druhů je pravděpodobnější, že jejich drogy byly dováženy ze země, kde je hlavní areál jejich výskytu (i když v minulosti byly jejich populace na našem území větší než dnes). V případě proskurníku přichází i jeho pěstování, které ostatně přetrvalo do dneška, dokonce v polních kulturách. Nároky lékárny na jeho zásoby musely být velmi vysoké, protože jeho květy, nať i kořeny byly základními složkami směsi Species althaeae, přestože se její názvy i přesné složení v lékopisech měnily. V aktuálním Českém lékopisu figuruje pouze proskurníkový kořen, celá rostlina je ovšem stále používána v lidovém léčitelství.

Poněkud zavádějícím se nejdříve jevil název drogy Turiones lupuli, který jsme přeložily jako „chmelové výhonky“ a předpokládaly využití mladých jarních výhonků rostlin, o nichž je obecně známo, že se dají použít jako zelenina. Při pátrání v dobové literatuře jsme však zjistily, že drogu Turiones lupuli tvořily dodnes ve farmacii používané chmelové šišťice. Indicií bylo zařazení drogy do kapitol věnovaných semenům a plodům (např. RÜBEL, 1764; LÖSEKE – RUMPELT, 1758), případně popis drogy znějící „Amenta foeminea dicta turiones“, tedy samičí jehnědy zvané turiony (např. Pharmacopoea Austriaca 1812, 1836; TROMMSDORFF (1818)). V rakouském lékopisu z roku 1855 se již droga objevuje pod známým názvem Strobili lupuli. Používala se jako močopudný, krev čistící a menstruaci podporující prostředek (KRESÁNEK – KREJČA, 1982).

Folium – list

Ve 21 zásuvkách byly uskladněny listy (folium, zkratka FOL) 18 druhů rostlin. I zde je patrná obliba některých drog, a to chřastavce rolního, rozmarýnu lékařského a šalvěje lékařského. V přírodě dnes vzácnými druhy jsou prha arnika, medvědice lékařská, rojovník bahenní a vachta trojlístá. U rojovníku bahenního je zajímavé, že v herbáriu figuruje pod dvěma různými názvy: Folium ledi palustri je odvozeno od jména *Ledum palustre*, tedy jména, které dal tomuto druhu Linné v roce 1753. Z dnešního pohledu poněkud zavádějící je pak Folium rosmarini sylvestris, které odkazuje na starší označení „lesní rozmarýn“ (*Rosmarinus sylvestris*) – je to ovšem název, který se ve starých lékopisech vyskytuje hojněji, často navíc ve tvaru „rorismarini“. Pravý rozmarýn byl od rojovníku na cedulkách odlišen pouze písmenem „h“, tedy zkratkou slova hortensis. Dováženy byly bobkový list, kassie pravá (senna), pomerančovník hořký, rozmarýn lékařský a šalvěj lékařská – s výjimkou kassie se jedná o teplomilné rostliny dovážené z oblasti Středomoří. Šalvěj sice byla pěstovaná

i v našich podmínkách již po staletí, ale její domácí produkce nemohla pokrýt potřebu. Listy kassie pravé, obecně známé jako senna, se používaly jako velmi účinné projímadlo. Dovážely se ze severovýchodní Afriky, z oblasti dnešního Súdánu a Egypta přes Středozemní moře z Alexandrie do Terstu a odtud do zbytku Evropy (POLÍVKA, 1908).

Listovou drogou se zajímavou historií je nepochybně tabák. Nápis „FOL.NICOT.T.“ nás přivádí k druhu *Nicotiana tabacum*, tabáku virginskému; rostlinou se stejným využitím je i jeho příbuzný tabák selský (*Nicotiana rustica*). Vzhledem k tomu, že na našem území se oba druhy pěstovaly již od 16. století, je velmi pravděpodobné, že se i v olomoucké lékárně mohly objevit oba dva. Oba navíc figurují v provinciálním lékopisu – ve vydání z roku 1780 *Nicotiana rustica* jako droga Herba nicotianae tabaci, ve vydání z roku 1794 *Nicotiana tabacum* jako droga Folium nicotianae tabaci (zde je patrné, že oficiální názvy nerozlišovaly rostlinný taxon). POLÍVKA (1904) uvádí, že zpočátku se v Evropě pěstoval tabák jen k lékařským účelům, tudíž v míře celkem nepatrné. Z katastrálních záznamů je patrné, že už v 16. století se tabák pěstoval i na Olomoucku; pěstители a kuřáky zde byla šlechta, která si semeno přivezla z cest po Evropě (ČULÍKOVÁ, 1995). Adam ZALUŽANSKÝ ze Zalužan ve svém díle „Methodi Herbariae Libri Tres“ z roku 1592 uvádí, že tabák, latinsky *Nicotiana*, jest bylinou již obyčejnou – vzhledem o zmínce o žlutých květech se jeho text pravděpodobně vztahuje k tabáku selskému (*Nicotiana rustica*). MATTIOLI ve svém herbáři z roku 1596 uvádí tabák mezi blíny (*Hyoscyamus*) a píše zde o všech tehdy známých způsobech jeho léčitelského využití, jak vnitřních (např. sirup proti kašli, nemocem dýchacích cest a u dětí proti červům), tak vnějších (příkládání listů nebo olejových obkladů na bolavé břicho, žaludek, klouby i hlavu). Tabák je zde i vyobrazen, ovšem je označen popisky „Hyoscyamus“ a „Petum, sive Hyoscyamus Peruvianus Dodonaei“. Kouření tabáku se v našich zemích rozšířilo zejména za třicetileté války a tabák se začal pěstovat ve velkém. Nejprve byl zakazován, ale postupně se stala výroba a prodej tabáku státním monopolem (patent císaře Josefa II. z dubna 1784). Od té doby byl výkup tabáku, výroba a distribuce tabákových výrobků v rukou státu (BJAČEK, 2018). Olomoucká lékárna mohla být na přelomu 18. a 19. století zásobena tabákem vypěstovaným na našem území. Pěstoval se na panství Častolovice, dále kolem Kolína, Berouna a Rakovníka. V našich podmínkách se však pěstování tabáku (na rozdíl od tabákového průmyslu) nestalo výnosnějším artiklem a od roku 1807 bylo zastaveno (BJAČEK, 2018).

Radix – kořen

Významnou součástí barokní lékárny byly kořeny (radix, zkratka RAD) rostlin, celkem 20 taxonů. Sběrem byly získávány domácí či zdomácnělé druhy, jako puškvorec obecný, proskurník lékařský, mořena barvířská, krtičník hlíznatý. V této skupině drog je velká část taxonů, u kterých je pravděpodobné, že se už v době baroka na našem území pro lékařské užití pěstovaly, např. „černý kořen“ – hadí mord španělský, konitrud lékařský, lékořice lysá nebo mydlice lékařská a proskurník lékařský.

S určitostí dováženou drogou byl „zlatý kořen“ – *Radix asphodeli*. Již DIOSCORIDES ve svém díle *De Materia Medica* zmiňuje celou řadu léčivých účinků rostliny *Asphodelus ramosus* (česky kopíčko nebo asfodel) ze zemí přiléhajících ke Středozemnímu moři, od problémů s močením, menstruací, kašlem, křečích, bolestech zubů i uší až k hojení ran a při hadím uštknutí. U názvu této drogy je zajímavé, že ač byl asfodel poměrně dobře popsán již na počátku našeho letopočtu a později i vyobrazen v odborné literatuře (např.

DODOENS, 1568), začal se stejný název drogy v 18. a 19. století používat i pro cibule lilie zlatohlavé (*Lilium martagon*) (např. SCHROFF, 1865; HOFFMANN, 1864). EBERMAIER a POTT (1794) o tomto zaměňování píše: „Do lékáren by se jako kořeny asphodily měly odebírat kořeny druhu *Asphodelus ramosus*, ale tyto pravé kořeny má na skladě jen málokterá lékárna, většinou mají cibule *Lilium martagon*. Je těžké zjistit, kde se tato chyba vzala. Pravděpodobně je to díky žluté barvě kořenů. Obecně nejvíce chyb způsobilo mnoho německých názvů, které jsou dány různým rostlinám současně.“ Ani výnos ministerstva financí v Zákonníku zemském království Českého z roku 1855 o dovozu „*bambulin (cibulí) z byliny řečené afodil (radix asphodeli)*, též *zlaté kořeny zvané*“ není cestou k přesnému určení rostliny – cibule má totiž pouze lilie zlatohlavá, kdežto asfodel má hlízy. Co tedy bylo „zlatým kořenem“ v olomoucké lékárně zřejmě zůstane otázkou.

Úzce provázanou dvojicí drog je *Radix sarsaparillae* (též *sassaparillae*) a *Radix caricis arenariae*. *Radix caricis arenariae* je dnes již téměř zapomenutou drogou; ve skutečnosti jde o oddenek ostřice písečné (*Carex arenaria*). Evropský druh ostřice rostoucí na písečných dunách při pobřeží Baltského moře a Atlantského oceánu se v průběhu 19. století stal díky obdobným léčivým účinkům dostupnější náhražkou kořene přestupu (smilaxu) léčivého, neboli sarsaparillového kořene, který se dovážel až z Amazonie. Často byl proto nazýván „německou sarsaparillou“. Tato droga se nevyskytla v žádném z primárně studovaných lékopisů, byla však nalezena např. v brémském lékopisu (VOLPI, 1793) nebo v dispesatoriu vydaném ve Vídni a Lipsku (MAYR, 1798). Léčebné využití (pod jménem tuřice písková) zmiňuje i Jan Svatopluk PRESL (1846) ve svém Všeobecném rostlinopisu i Český herbář (1899) – v obou pracích je uvedena balzámová vůně, Český herbář blíže specifikuje i užití drogy: „... účinek podobný jako přestup, dráždí a podněcuje činnost ústrojů močových, vyhání pot a moč; odvar jeho dává se proti kožním neduhům, zejména proti příjici.“ Oproti tomu pravá sarsaparilla byla zachycena ve všech studovaných lékopisech. POLÍVKA (1908) o ní píše: „Dlouhé, všelijak zprohybané, 3–6 mm v průměru tlusté kořeny tohoto i jiných druhů vyhrabují domorodci ze země – často s nemalou námahou – pečlivě je očistí, na slunci nebo nad ohněm usuší a usušené sváží do malých balíčků, v nichž už od 16. století přicházejí do obchodu pod jménem rajského kořene neboli sarsaparilly (*radix sarsaparillae*). ... V evropských lékárnách připravují z nich odvary a prášky zvláště proti nemocem přijícným, kurdějům, dně a rheumatismu.“ Zmíněné účinky nebyly vědecky prokázány, ale prodává se jako potravinový doplněk. Současný význam spolu s několika dalšími druhy přestupu má jako zdroj steroidních saponinů (JAHODÁŘ, 2022); v Českém lékopisu nefiguruje.

V případě *Radix victorialis* chybějící pravá část popisku znemožňuje přesné určení taxonu uchovávané drogy. První možností je cibule česneku hadího (*Allium victorialis*), v lékopisech označovaná jako *Radix victorialis longae*. Droga figuruje v pražském i vídeňském dispensatoriu. Česnek hadí se v lékařství užíval proti hlístům a ke hnaní na moč (VELENOVSKÝ et al., 1888), byl i prostředkem proti čárům a svého nositele měl chránit proti rezným a bodným ranám (KRESÁNEK – KREJČA, 1982). Oproti tomu droga s názvem *Radix victorialis rotundae* byla hlízou mečíku obecného (*Gladiolus communis*). Objevuje se pouze v pražském dispensatoriu. V maďarském Pallasově velkém lexikonu (BOKOR, 1895) je popsána jako mírně nasládlá, slabě vonící po fialkách, na základě pověr používaná proti zraněním, nemocem i jako amulet proti zlým duchům. Obě drogy kromě přisuzovaných magických účinků spojuje v českém jazyce i označení „devatero odění“. Mečíky tak nazýval již MATTIOLI (1562), česnek hadí pod tímto jménem uvádí ČELAKOVSKÝ (1879). Na severu

Německa je zase spojuje středověké označení *Radix victorialis masculae* a *Radix victorialis feminae* – drogy byly dohromady označovány jako „He und se“ nebo „Heken u Seken“, tj. on a ona (PRITZEL – JESSEN, 1884).

Mezi dovážené drogy patřil i *Radix saponariae aegypticae* získávaný z šateru latnatého, který je, v souvislosti s nejpozději zařazenými popisky, zmiňován výše v kapitole Barokní herbárium.

Plody nebo jejich části a semena

Pro větší přehlednost jsme do jedné skupiny sloučily drogy, které pochází zjednodušeně z plodů rostlin – ať už plodů celých (*fructus*, *bacca*, *glandium*), jejich částí (např. kůra oplodí) nebo semen, celých (fenykl) nebo upravených (odtučněné a na mouku pomleté lněné a mandlové pokrutiny). Ve 14 zásuvkách se uchovávalo 10 druhů takovýchto drog.

Zajímavou skutečností byla velká zásoba lněných (3 zásuvky) a mandlových (2 zásuvky) pokrutin. Označeny byly slovem *placenta*, který DROBNÍK (2021) vysvětluje jako zbytek po vylisování oleje z olejnatých semen. V dobových lékopisech se většinou vyskytují pouze celá semena či jádra. Výjimkou je *Farina amygdalarum*, tedy mouka z vylisovaných jader sladkých mandlí, která byla ve vídeňském dispensatoriu součástí receptu *Pulvis manualis* k léčbě prasklin a skvrn na rukou. *Pulveris seminum lini*, lněná mouka, figuruje v provinciálním lékopisu z roku 1794 v receptu *Emplastrum de mucilagibus* (slizovité náplasti). Poměrně jednoduchým vysvětlením tak velké zásoby lněné i mandlové mouky je skutečnost, že si lékárníci ve své době sami lisovali mandlový i lněný olej pro přípravu dalších léků. Zbytek po lisování – pokrutiny – pak skladovali v herbáriu pro další využití, například horkých kašovitých obkladů (kataplazmat) či jiných výrobků, které v lékárně nabízel. V olomouckém herbáriu je poměrně netypicky označovali pojmem *placenta*.

Dvě zásuvky patřily dubovým žaludům. V období středověku až baroka byly více oblíbené dubové listy a žaludy než dnes hojně používaná dubová kůra. Stejně jako kůra obsahují třísloviny a mají svíravé účinky. Pražené a rozemleté žaludy se jako potravina ve střední Evropě udržely do středověku a posléze vždy v dobách nouze a hladu, kdy se z jejich mouky pekl chléb. Ještě v 18. století se žaludová mouka na venkově přidávala do pečiva. V roce 1817 byl za napoleonských válek vydaný zvláštní návod, jak správně zpracovat žaludovou mouku (STOLICNÁ, 1997). Pražené žaludy se v 18. století používaly i jako kávoovina (JIRÁSEK – STARÝ, 1986). Žaludová mouka i káva, tzv. žaludovka, se na venkově hojně používala ještě za 1. světové války, kdy rakouskouherský vyživovací úřad nařídil sběr žaludů pro výrobu mouky ve velkém (STOLICNÁ, 1997).

Do této skupiny drog můžeme zařadit i kaštiny, v herbáriu uchovávané pod názvem *Fructus hippocastani*. První zprávu o tomto stromu přinesl až Matthioli v roce 1565 na základě materiálu z Cařihradu (KRESÁNEK – KREJČA, 1982). Jeho léčebné vlastnosti však nezískaly oficiální uznání až do doby, kdy Artault de Vevey v letech 1896 až 1909 publikoval své chemické studie, v nichž prokázal účinnost lihového extraktu z jírovce při léčbě žilních onemocnění (GASTALDO et al., 2013). Přesto byly kaštiny známé a využívaly se již v 18. století. Objevují se například v *materia medica* edinburghského lékopisu z roku 1774; v rakouském vojenském lékopisu z roku 1796 jsou zahrnuty v soupisu léků patřících do zvířecí medicíny. V roce 1805 vydává HUFELAND v Berlíně v *Časopise praktického lékařství* krátkou zprávu o využití pražených kaštanů nahrubo na prášek pomletých a jejich využití při atonickém

krvácení, zejména děloha a hemoroidálních cév, proti hlenovým a serózním výtokům, jako jsou chronické průjmy, hlenové hemeroidy či hlenový kašel.

Další plody byly všechny cizokrajné, ale pocházely z nich evidentně známé a stabilně používané drogy (figurují ve všech primárně zkoumaných lékopisech), které se vesměs musely dovážet z jižní Evropy. Výjimkou byly pouze *Baccae juniperi* – tedy jalovčinky z domácího jalovce obecného, ale i u těch je vzhledem k velké poptávce pravděpodobný jejich dovoz z oblasti Středomoří. Jalovčinky jsou zdužnatělé šišťice podobné bobuli, v evropském lékopise popsány jako pseudo-plody (pseudo-fructus, galbulus). Jsou významné pro vysoký obsah silic a mají mimo jiné močopudný a antimikrobiální účinek (JAHODÁŘ, 2010). Dlouhodobé používání ale poškozuje ledviny. Dnes jsou surovinou na výrobu borovičky a likérů. Dováží se i dnes, protože v naší republice patří mezi zákonem chráněné rostliny a jejich sběr je ve volné přírodě zakázán. V Českém lékopisu figurují pod názvem *Juniperi fructus*.

Ze Středomoří byly dováženy i plody vavřínu ušlechtilého, které byly v minulosti mnohem více používány než dnes. Ještě POLÍVKA (1908) o nich píše: „*Ze zralých plodů, které přicházejí do obchodu sušené a na povrchu svraskalé pod jménem bobků (baccae lauri), připravují – vaříce je roztlučené ve vodě – zelenavý, hustý olej bobkový (oleum lauri), jehož přidávají v lékárnách do mastí (unguentum aromaticum) na svrab a jiné kožní vyrážky a na ničení cizopasného hmyzu.*“

Fructus carica tvořily sušené fíky, zdužnatělé nepravé plody fíkovníku smokvoně. Dnes oblíbené ovoce je součástí lidské stravy i medicíny po staletí. Fíky jsou důležitým zdrojem vitamínů, minerálů, cukrů, organických kyselin a fenolických sloučenin a v tradiční medicíně se používají k léčbě různých onemocnění, jako jsou zažívací potíže, bolest v krku, kašel, kardiovaskulární poruchy, záněty a řada dalších (MAWA et al., 2013).

Sladce chutnající drogou byl i svatojánský chléb, *Siliqua dulcis*, na slunci sušené nezralé lusky rohovníku obecného. V zemích, kde se pěstuje, byl vždy potravou chudých lidí i krméním pro dobytek, u nás se prodával jako pamlsék a v lékárnách jako domácí lék proti průjmům a proti kašli (POLÍVKA, 1908). Na konci 18. století bylo jeho užívání popsáno v práci věnující se lékům provinciálního lékopisu; byl předepisován zřídka, a to ve vařených formách při rakovině prsu, byl součástí prsních čajů, sirup byl laktačním lékem a lékem při vadách, hlenech a zejména při poruchách prsů (BOSING et al., 1796).

U drogy z pomerančovníku hořkého byla levá část cedulky značně poničena, takže nebylo možné rozluštit část rostliny, ze které droga pocházela. Na základě lékopisů ovšem odhadujeme, že se jednalo o kůru plodu, správněji perikarp, který pod názvem *Aurantii amari pericarpium* figuruje i v aktuálním Českém lékopisu. Kůra plodu je plná silic, má příjemně hořkou, poněkud štiplavou chuť, příjemně silnou vůni; horký nálev z práškované kůry se užíval např. ke zmírnění žaludečních křečí, břišních křečí, při vodnatelnosti; prášek s vínem k podpoře porodu, krvácení při porodu, bledosti; a nasycený odvar u předčasných porodů (BOSING et al., 1796).

Lignum – dřevo

Zajímavou skupinou drog jsou dřeva – z pěti taxonů je jediný jalovec obecný domácím druhem. V 18. století byl v lékopisech stálou součástí směsi *Species decocti lignorum*. V provinciálním lékopisu z roku 1794 navíc figuruje i v receptu zvaném *Tinctura lignorum*. Jalovcové dřevo se používalo ještě ve 20. století jako přísada urologických, antirevmatických

a krvečisticích čajovin, tvořilo i složku průmyslově vyráběné čajoviny *Species urologicae* Planta, pomocného léku při chorobách močových cest (KRESÁNEK – KREJČA, 1982). V současnosti se od jalovcového dřeva upouští i v lidovém léčitelství, používá se spíše jen k vykuřování a není ani zahrnuto v aktuálním Českém lékopisu.

Další čtyři druhy představují opravdovou exotiku a do olomoucké lékárny musely být dováženy – „svaté dřevo“ (guajak léčivý, *Guaiacum officinale*) z Venezuely, hořkoň obecná (*Quassia amara*) ze Surinamu, kašťa bělavá (*sassafras*, *Sassafras albidum*) z Mexika a santal červený (*Pterocarpus santalinus*) z jihovýchodní Asie (podle Ottův obchodní slovník; PAZOUREK, 1914).

Lignum quajaci (též guajaci) je těžké a tvrdé dřevo guajaku léčivého, které obsahuje velký podíl léčivé pryskyřice. Ta dává nastrouhanému dřevu kořeněnou vůni a nahořklou chuť. Od dávných dob bylo ceněným lékem původních obyvatelů Ameriky (POLÍVKA, 1908). Lignum quajaci poznali Španělé na San Domingu, kde ho odedávna domorodci užívali, a v Evropě se objevilo sotva 16 let po objevení Ameriky (1508). V roce 1519 o něm ULRICH VAN HUTEN vydává spis s výmluvným názvem „Jedna kniha o guajakové medicíně a francouzské nemoci“; v té době byl využíván k léčbě syfilidy. Droga se pak objevovala v lékopisech stabilně, často pod názvem Lignum sanctum, kde byla jednou ze základních součástí směsi *Species decocti lignorum* a zdrojem pryskyřice. Jeho dovoz do českých zemí dokumentuje také Zákonník říšský a Věstník vládní pro císařství Rakouské (1851) kde je v části Látky lékové a voňavé, v podskupině a) drahé, uveden guajak v kategorii „gumy a pryskyřice gumové“. Podle POLÍVKY (1904) byl evropskými lékaři doporučován odvar ze dřeva guajakového smíchaného s dalšími léčivými dřevy a kůrami při revmatismu, zánětu kloubů, proti příjici a kožním vyrážkám. Později se pryskyřice využívala k přípravě sirupů proti zánětům horních cest dýchacích (JIRÁSEK – STARY, 1986). I v současnosti je předmětem farmakologického výzkumu. Ve volné přírodě patří podle Červeného seznamu IUCN mezi ohrožené, zařazen byl roku 2017 (BARSTOW, 2019).

Dřevo a kůra hořkoně obecně obsahují mimo jiné aktivní složky sloučeninu quassin, jednu z nejvíce hořkých látek nalezených v přírodě, uvádí se, že je asi 50× více hořká než chinin. Hlavní použití odvaru ze dřeva nebo kůry je proti vším, kožním i střevním parazitům, proti amébové infekci, malárii, na zažívací potíže (vředy, dyspepsie, nadýmání, nechutenství) a jako ochrana a posílení funkce jater a žlučníku (SVOBODOVÁ, 2014). Původní je v lesích Surinamu, proto byla známá i pod názvem Lignum surinamense; pěstovala se i v severní Brazílii a v Karibiku (POLÍVKA, 1908). Podrobný popis i účinky uvádí MAYR (1798) ve svém dispensatoriu. V rakouských lékopisech se objevuje až v roce 1794 v provinciálním lékopisu, později je součástí rakouského lékopisu (1836, 1855). Protože má narkotické účinky na mouchy a jiný hmyz, používá se jako přírodní insekticid (KRESÁNEK – KREJČA, 1982).

Lignum santali rubri je droga tvořená dřevem křídloku santalového (*Pterocarpus santalinus*), stromu pocházejícího z východní Indie, Ceylonu a Filipínských ostrovů. Droga se objevuje v pražském dispensatoriu (1750) i v provinciálním lékopisu. Ve vídeňském dispensatoriu je nahrazen drogou Lignum santali albi z jiného druhu rostliny, santalovníku bílého (*Santalum album*). Jádrové dřevo starých kmenů je velmi tvrdé a těžké a je proniknuto pryskyřičnatým, vonným, neškodným barvivem – santalinem, který se z něj získává rozemletím dřeva na prášek a poté rozpuštěním v lihu. V lékárnách se s dalšími druhy dřev používal k přípravě směsi – odvaru pro čištění krve, ale také k barvení cukrovinek, likérů a různých tinktur a k přípravě prášku na zuby (POLÍVKA, 1908). V současnosti se používá

především v aromaterapii. Stejně jako guajak léčivý patří podle Červeného seznamu IUCN mezi ohrožené druhy, zařazen byl roku 2020 (AHMEDULLAH, 2021).

Kaštu bělavou popsal Linné pod jménem *Laurus sassafras* v roce 1753. Pod stejným jménem ji popisuje ve svém dispensatoriu MAYR (1798) a objevuje se i v rakouském provinciálním lékopisu. Samotné označení „sassafras“ musí být ještě starší – droga Lignum sassafras je i v pražském obnoveném dispensatoriu. POLÍVKA (1908) o ní píše: „*Kůra i dřevo sassafrasové, zvláště z kořene, jsou proniknuty jedovatým etherickým olejem – safrolem, od něhož páchnou koprem a zasládle palčivě chutnají, tak že hmyz jich nerozežírá. ... Doporučujít různé praeparáty z něho jako prostředek pro pocení a močení a jako lék v chorobách příjčinných.*“ Droga byla součástí lidového léčitelství kmene Cherokee (NOÉ, 2002). Hojně se používala v 18. i 19. století, zejména v Americe, kde byla až do roku 1960 chuťovou složkou kořenného piva (SHIBAMOTO – BJELDANES, 1993); ve dvacátém století již méně: „*V naší době však bývalá jeho rozhlášená pověst značně pobledla.*“ (POLÍVKA, 1908). S poznatky, které přinesl výzkum v 2. polovině 20. století o jedovatosti a možné karcinogenitě safrolu (např. ARONSON, 2016), bylo v USA zakázáno používání safrolového oleje jako potravinářské přídatné látky a přestalo se i s jeho přidáváním do mýdel nebo šňupacího tabáku.

Další rostlinné drogy

Jako drogy byly využívány i další části rostlin. Z borovice lesní se sbíraly mladé jarní výhonky – Turiones pini. Jsou uvedeny jak v obnoveném pražském dispensatoriu z roku 1750, tak ve vídeňském dispensatoriu a později v provinciálním lékopisu, ze kterého byly ve vydání z roku 1780 a 1794 vypuštěny (jako droga v nich zůstala jen borovicová kůra). V aktuálním Českém lékopisu nefigurují, odvar z nich se používá v lidovém léčitelství do koupelí při nervových a revmatických problémech (KRESÁNEK – KREJČA, 1982).

Lékárna měla bohatou zásobu stonků lilku potměchutě – *Caules dulcamarae*. Tato jedovatá rostlina, která dnes není součástí lékopisu a je zakazováno její používání v lidovém léčitelství (KRESÁNEK – KREJČA, 1982), byla po staletí využívána k léčbě řady nemocí.

Drogou, u které nebyla uvedena část rostliny, je *Viscum quercinum*. Droga s tímto názvem figurovala ve všech primárně studovaných lékopisech, v provinciálním lékopisu je jako sbíraná část uváděno „*lignum*“, tedy dřevo, a je zde uvedena i zdrojová rostlina – ochmet evropský. Ve vídeňském dispensatoriu *Visci quercini* figuruje v receptu na prášek užívaný při epilepsii. Za předpokladu, že se v případech výroby této cedulky řídili provinciálním lékopisem, je velmi pravděpodobné, že v lékárně pracovali s „*dubovým jmelím*“, jak je ochmet v latině i řadě jiných jazyků nazýván na základě podobnosti se jmelím a dubem coby hostitelskou rostlinou. Při studiu další dobové literatury však vyšlo najevo, že označení *Visci quercini* se používalo i pro jmelí bílé (*Viscum album*), kdy za nejkvalitnější, ale také nejvzácnější, bylo považováno to, které bylo sebráno na dubu. Jako další hostitelské rostliny byly uvedeny jabloně, hrušně, jasany, lípy, vrby a jilmy (QUINCY, 1782). Záměna s ochmetem byla vyloučena i díky popisu jmelí, zejména bílých bobulí, např. v Harlemském lékopisu z roku 1741 nebo zejména v anglickém lékopisu Johna QUINCYHO (1782). Jmelí bílé se stejně jako ochmet používalo při epilepsii a mnoha druzích křečů. Vzhledem k tomu, že v olomouckém regionu byly jistě dostupné oba rostlinné taxony, nelze s určitostí rozhodnout, kterým z nich lékárna disponovala.

Species – směsi

V herbáriu bylo dále devět zásuvek s již namíchanými čajovými směsmi, tzv. species. Recepty na směsi byly předepsány v lékopisech v kapitolách věnovaných odvarům (decoctum) a nálevům (infusum). V průběhu doby se obměňovaly, jejich počet v lékopisech s novějšími vydáními spíše klesal a většinou se i zjednodušovalo jejich složení, přičemž v receptech zůstávaly jen nejdůležitější drogy. V olomouckém herbáriu bylo takto předpřipraveno šest druhů směsí, velmi pravděpodobně těch, které byly ve své době nejžádanější. Samotné názvy směsí se ukázaly jako zajímavé vodítko k určení datace cedulek, protože některé z nich se vyskytovaly jen v určitých lékopisech nebo dokonce v určitých vydáních jednoho lékopisu (Tab. 3).

Dvě zásuvky zabírala směs s názvem Species decocti lignorum. Zřejmě ve své době oblíbená směs nazývaná také „řezanice dřevová“ nebo „thé pro čištění krve“. Objevuje se v pražském dispensatoriu z roku 1750 (hobliny a kůra guajaku, kořen přestupu čínského a lékařského (sarsaparilla) a dřevo kašti bělavé (sassafras)) i ve vídeňském dispensatoriu z roku 1770 (dřevo guajaku, kašti bělavé, křídloku santalového, kořeny lopuchu, přestupu lékařského a čínského, lékořice, semena anýzu a fenyklu). V provinciálním lékopisu (1774, 1780) má ustálené složení: kořeny lopuchu, přestupu lékařského a čínského, dřevo jalovce, kašti bělavé a křídloku santalového, lékořice, semena anýzu a fenyklu; v roce 1794 došlo k výraznému zjednodušení receptu na 4 suroviny: dřevo guajaku a jalovce a kořeny lopuchu a přestupu lékařského. Později, v rakouském lékopisu z roku 1836, recept na tuto směs chybí a objevuje se opět ve vydání z roku 1855 ve složení: kořen lopuchu, přestupu čínského a lékořice, dřevo křídloku santalového, jalovce, guajaku a kašti bělavé. Směs je popisována jako dráždivá, zlepšující pokožku a moč, s čistícími, tonizujícími a hnacími účinky; používaná při pohlavních nemocech, vyrážkách, dně, revmatismu i lepře s upozorněním, že při dlouhodobém užívání oslabuje žaludek (BOSING et al., 1796).

Ve dvou zásuvkách se nacházela Species resolventes, z toho v jedné zásuvice byla ve formě prášku (na cedulce je použit lékárenský znak pro prášek; práškované směsi se používaly pro přípravu kataplasmat). Směs pod názvem Species resolventes pro cucupha et fomento (pro kapuce a k napařování) byla podle DRÁBK (2011) poprvé zavedena v provinciálním lékopisu z roku 1794. Skládala se z květů arniky a levandule a natí majoránky, jablečnicku, dobromysli, rozmarýnu, routy, šalvěje, ožanky, mateřídoušky a tymiánu. BOSING et al. (1796) kladou důraz na větší množství arniky a doporučují ji do suchých pytlíků nebo jako polotuhý obklad na vodnaté nádory, pohmožděniny, rány na hlavě a otřesy mozku. Podle DRÁBK (2011) sloužila tato směs k napařování a vnějšímu použití vložená s bavlnou do čepičky ve tvaru kápě, tzv. cucupha, proti závratí a bolestem hlavy. Způsobem užití, účinky a obsahem vonných drog existuje podobná směs s názvem Species pro cucupha již ve vídeňském dispensatoriu z roku 1770.

Obdobný název má směs, která se objevuje pouze ve vydání provinciálního lékopisu z roku 1774 a 1780 – nazývala se Species cephalicae resolventes pro fomentatione (i ta má v herbáriu svou zásuвку označenou „SPEC. RESOLV. ProFom“). Podle názvu také pomáhala při bolestech hlavy, i její složení bylo téměř stejné (nať dobromysli, mateřídoušky, tymiánu, šanty, marulky lékařské, šalvěje, majoránky, rozmarýnu a routy a květy levandule a růže). Z lékopisu však již není patrné, zda se po nasekání a uvaření surovin měla konzumovat vnitřně, nebo zda jako později uváděná směs byla určena pro vnější použití. Konečně v rakouském lékopisu z roku 1855 je Species resolventes podnadpisem Species aromaticae

a její složení je obdobné (nať yzopu, jablečnicku, dobromysli, routy, satirejky, ožanky čpavé, listy šalvěje a máty kadeřavé a květy levandule). Za ní následuje *Species aromaticae* pro *cataplasma* totožného složení, pouze rozemletá na hrubý prášek.

Species emollientes, neboli změkčující směs, byla zaznamenána rovněž u dvou zásuvek; na jedné doplněna značkou prášku, na druhé zkratkou p.f. (pro fomentatione – pro povzbuzení). Objevuje se ve všech vydáních provinciálního lékopisu a má překvapivě stálé složení: natě komonice lékařské, slézu a proskurníku, květ heřmánku, kořen proskurníku a semena pískavice řeckého sena a lnu. Pískavice je drogou, kterou se nám v herbáriu nepodařilo doložit, ale nepochybně ji museli mít k dispozici. Směs se objevuje i později v rakouském lékopisu, dokonce ve dvou variantách, co se týče užití – mohla se pít, nebo rozdrčená na hrubý prášek použít jako kataplasma. Oproti 18. století se změnilo její složení, které nebylo stejné ani v jednotlivých vydáních, jedinými „stálíci“ byla nať proskurníku a lněné semínko (1836: nať podbělu, slézu a divizny a semeno lnu; 1855: list proskurníku a slézu, nať komonice a semeno lnu). Používala se zevně i vnitřně při zánětlivých onemocněních, nádorech a bolestech, k obkladům, koupelím či klystýrům (BOSING et al., 1796).

Směs s názvem *Species decocti althaeae vulgares* figuruje v provinciálním lékopisu ve vydáních z let 1774 až 1780 a v herbáriu jí odpovídá jedna zásvuka označená nápisem „SPEC. ALTH. V.“ Skládala se z kořene a nati proskurníku lékařského, kořene lékořice a květu slézu. Podstatně složitější byl recept *Species decocti althaeae Fernelii*, která kromě 4 základních složek obsahovala dalších deset drog – kořenů, natí i semen. Ve vydání z roku 1794 je již v lékopisu přítomna pouze jedna směs (*Species decocti althaeae*), jejíž složení bylo totožné s variantou „vulgares“. Směsí obdobného názvu, jejichž základem je proskurník v kombinaci s lékořicí, se objevují i v jiných lékopisech – např. MAYR, 1798; v rakouském lékopisu z roku 1812 už se skládá pouze z kořene a natě proskurníku, v roce 1836 se do něj vrací lékořice.

Species amaricantes, tedy směs „hořkých bylin“ se neobjevuje v žádném z podrobněji zkoumaných lékopisů. Směs tohoto názvu byla nalezena v Mannheimském dispensatoriu z roku 1764 – předepsaná směs bylin se nakládala do vína, které se pak užívalo jako stomachikum (podpora chuti k jídlu). Obsahovala tyto drogy: nať pelyňku pravého, benediktu, jeleního jazyku celolistého a zeměžluče, kořen omanu pravého, kosatce florentinského a puškvorce a perikarp pomerančovníku hořkého. Velmi podobný recept, ovšem s názvem *Essentia absinthii composita* je v prvním vydání provinciálního lékopisu (1774). Oproti receptu z Mannheimského dispensatoria v něm chybí jelení jazyk, oman a kosatec, které jsou nahrazeny natí vachty a kořenem kurkumy; i tato směs se zalévala vínem. Na území Rakouska se objevuje až v roce 1855 v novém rakouském lékopisu. Její složení bylo tehdy následující: nať pelyňku pravého, zeměžluče, perikarp pomerančovníku hořkého, list vachty a benediktu, kořen puškvorce a hořce a kůra skořice.

Diskuze

Zarážející skutečností herbária je neuspořádanost drog uložených v zásvukách v barokním období. Na mladších popiscích a jejich rozmístění v době akvizice bylo patrné, že drogy byly uspořádány nejdříve podle částí rostlin a poté více méně podle abecedy. Doporučení ukládat drogy v herbáriích podle abecedního nebo užitného pořádku uvádí i HRADIL (2010). V případě cedulek umístěných v období baroka se nám nepodařilo žádný z těchto systémů

potvrdit. Zcela jistě nebyly řazeny podle abecedy, nebyly pohromadě ani jednotlivé typy drog, jako jsou květy, kořeny či natě. Dokonce u sebe nebyly ani zásuvky, které obsahovaly stejnou drogu.

Podle názvů drog a zejména předpřipravených směsí usuzujeme, že dochované popisné cedulky pochází převážně z poslední čtvrtiny 18. století, a že se v lékárně používal zejména provinciální lékopis, konkrétně jeho vydání z let 1780 a 1794. Původní předpoklad, že cedulky mají jednotný vzhled, a tudíž byly vyrobeny hromadně, například při výrobě nebo převzetí herbária novým majitelem, a že díky stanovení doby jejich vzniku budeme schopny zpřesnit dataci výroby celého herbária, se v průběhu práce ukázal jako mylný. Kunsthistorikové odhadují, že samotná skříň herbária je mnohem starší (SOVKOVÁ, ústní sdělení). U cedulek sice došlo k odkrytí nejstarší možné vrstvy, konzervátoři však nevylučují možnost, že před jejím nalepením byla kompletně odstraněna nějaká vrstva předchozí (STECKER, ústní sdělení). Přesto, alespoň u čajových směsí lze díky proměnám jejich názvů v jednotlivých vydáních lékopisů částečně zpřesnit dataci výroby cedulek. Cedulka „SPEC. RESOLV.“ zřejmě nebyla vyrobena dříve, než v roce 1794, kdy se směs *Species resolventes* objevila v provinciálním lékopisu. Cedulky „SPEC. RESOLV. ProFom“ a „SPEC. ALTH. V.“ by měly pocházet nejdříve z roku 1774, tj. roku, kdy byly *Species cephalicae resolventes* pro *fomentatione* a *Species decocti althaeae vulgares* zavedeny v provinciálním lékopisu, ve kterém setrvaly do roku 1780. Poněkud problematické je časové zařazení *Species amaricantes*, tedy směsi hořkých bylin. Ta se totiž neobjevuje v žádném z podrobněji zkoumaných lékopisů. Nalezly jsme ji v německém Mannheimském dispensatoriu (1764). Na území Rakouska je o směsi s názvem *Species amaricantes* první zmínka až ve vídeňském farmaceutickém časopise roku 1852, ve kterém je komentován návrh nového rakouského lékopisu, který vyšel o další 3 roky později, v roce 1855. Je tedy otázkou, zda byla do herbária zařazena již od druhé poloviny 18. století na základě znalostí lékárníků či požadavku lékařů, nebo zda tento popisek naopak patří k těm nejmladším v rámci barokní vrstvy. Není ovšem vyloučeno, že lékárníci jen mnohem dříve využili latinské slovo *amaricantes* k označení hořkých druhů bylin, které se jim v praxi osvědčily.

Z hlediska majitelů lékárny data o stáří cedulek nejvíce korespondují s rokem 1778, kdy lékárnou převzala rodina Schrötterova. Jeví se jako logické, že noví majitelé buď nechali zhotovit celé herbárium, nebo ho přinejmenším vybavili novými popisky, které odpovídaly aktuálnímu lékopisu. Rovněž si myslíme, že část cedulek byla postupně dodělávána později, například při příležitosti zavedení určité drogy do lékopisu nebo zvýšené poptávce. V tomto názoru nás utvrdil fakt, že popisky, na první pohled graficky jednotné, mají při bližším zkoumání drobné odlišnosti v psaní některých písmen, zejména C, S, G a H.

Při porovnání jednodruhových drog zjištěných v herbáriu a receptů na směsi je zajímavá absence semen anýzu a zejména kořenů lopuchu, které byly poměrně stálou součástí po desetiletí oblíbené směsi *Species decocti lignorum*. Obdobně v ustáleném receptu na *Species emollientes* zase figurují semena pískavice řeckého sena. Lékárna je tedy velmi pravděpodobně měla k dispozici jako jednodruhové drogy a do současnosti se pouze nedochovaly popisky. Stejně tak tomu bude s řadou dalších drog v 18. století běžně používaných, které jsme v herbáriu nezachytily.

Z hlediska používání různých částí rostlin v období baroka nás zaujal velmi malý podíl semen rostlin. Kromě hojně používaných lněných a mandlových pokrutin byla prokazatelně v herbáriu skladována již jen semena fenyklu a jírovce (obojí ovšem pod označením

fructus – plod). Je možné, že semena byla v zásuvkách, na kterých se nedochovala barokní cedulka. Semena dalších rostlin se totiž, i když ne hojně, v baroku používala. Svědčí o tom drogy uváděné v dobových lékopisech – například semena anýzu, sabadily lékařské, pískavice řeckého sena či kmínu. Vůdtkem k použití semen v období baroka mohou být i další muzejní sbírkové předměty – barokní lékárenské stojatky pocházející z olomoucké Bischofovy lékárny (dříve zvané Černá lékárna či Lékárna u Zlaté koruny) na rohu Horního a Dolního náměstí. Dvě ze stojatek sloužily k uchování semen, a to mrkve a benediktu lékařského.

Potvrzení 154 druhů drog, které pochází ze 135 taxonů převážně rostlin, hub a živočichů domácí a poměrně hojně zahraniční provenience, se nám jeví jako doklad velmi kvalitního zásobení lékárny. Rodina Schrötterova patřila po generace mezi významné lékárníky, kteří se zcela nepochybně vždy snažili, aby byl v lékárně dostupný co nejširší sortiment. Důkazem toho je i vytváření nových popisů na základě zavádění nových drog v lékopisech i jiné odborné literatuře. Zároveň u drahých dovážených drog, kde byl možný jejich levnější domácí ekvivalent, tento znali a využívali (příkladem je nahrazení senegového kořene ze Severní Ameriky příbuzným domácím druhem vítodem hořkým).

Závěr

Provedený muzeologický průzkum olomouckého barokního herbária výrazně přispěl k poznání tohoto unikátního sbírkového předmětu. Práce s dobovými lékopisy a další farmaceutickou i botanickou literaturou umožnila zpřesnit dataci výroby nejstarší vrstvy popisných cedulek, které se na zásuvkách zachovaly. Průzkumem zpracovávajícím *materia medica* Krajské lékárny se podařilo zachytit 154 druhů drog, které v ní byly používány na přelomu 18. a 19. století. Ze 135 taxonů převážně rostlin, ale i hub a živočichů, byla většina domácí či u nás pěstované druhy. Celkem hojně však byly i druhy zahraniční provenience, které musely být do lékárny dováženy – ať už z poměrně blízkého Středomoří nebo naopak severního pobřeží Evropy, tak z mnohem exotičtějších oblastí, jako je Severní, Střední i Jižní Amerika, Afrika i Asie. Při určování zdrojových taxonů jsme v několika případech dospěli k závěru, že není možné jednoznačně rozhodnout, se kterým druhem pod daným názvem drogy lékárna disponovala – ukázala se zde nutnost pracovat s literárními zdroji odpovídajícími stářím samotnému herbáriu, nikoliv s mladší literaturou, kde už často došlo ke změnám v chápání zdrojových taxonů vůči názvům drog. Předpoklad přínosu „botanického pohledu“ při zpracování historického muzejního exponátu se v tomto případě více než naplnil. Jen díky pečlivému studiu názvů drog a kritickému posouzení dobových textů bylo možné co nej přesněji stanovit soubor *materia medica* v herbáriu Krajské lékárny v Olomouci na konci baroka. Strohý popis sbírkového předmětu, původně omezený na použitý materiál, rozměry a odhad datace výroby, byl obohacen o celou řadu údajů, které navíc poodhalily i skutečnosti o fungování samotné lékárny a o používání léčivých rostlin v dané době. I přes veškerou naši snahu však odpovědi na některé otázky, které průzkum herbária vyvolal, znají jen 250 let mrtví lékárníci...

Poděkování

Článek byl podpořen projektem NAKI - DH23P03OVV044 – Historie užívání a pěstování léčivých rostlin jako součást národní a kulturní identity.

Za pomoc s částí článku zabývající se historií herbária a jím samotným jako sbírkovým předmětem, děkujeme kolegům z našeho muzea Veronice Sovkové, Filipovi Hradilovi a Milanu Steckerovi.

Za kontrolu latinských dobových názvů drog děkujeme Barbaře Pokorné z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a Luborovi Kysučanovi z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Doporučená citace

BÁBKOVÁ HROCHOVÁ, M. – KAFFKOVÁ, K. – KOČENDOVÁ, J. (2023): Olomoucké barokní herbárium a jeho *materia medica* na přelomu 18. a 19. století. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 325, s. 79–121. ISSN 1212-1134.

Použitá literatura

- AHMEDULLAH, M. (2021): *Pterocarpus santalinus*. *The IUCN Red List of Threatened Species 2021*: e.T32104A187622484. Online. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2021-1.RLTS.T32104A187622484.en>. [cit. 2023-11-09].
- ARENDS, G. (ed.) (1891): *Synonymen-Lexikon eine Sammlung der gebräuchlichsten gleichbedeutenden Benennungen aus dem Gebiete der technischen und pharmaceutischen Chemie, der Pharmakognosie und der pharmaceutischen Praxis*. Leipzig: Verlag von Friedrich Pfau. [Dostupné na Google books].
- ARONSON, J. K. (2016): Lauraceae. In: ARONSON, J. K. (ed.): *Meyler's Side Effects of Drugs*. 16th ed. Waltham, MA: Elsevier, s. 484–486.
- BÁBKOVÁ HROCHOVÁ, M. – DOKOUPILOVÁ, M. – ZEDKOVÁ, M. (2011): Pulvis sympathicus – výchovně-vzdělávací program k expozici barokního herbária u příležitosti výstavního projektu Olomoucké baroko / Výtvarná kultura let 1620–1780. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 301, s. 98–104.
- BÁBKOVÁ HROCHOVÁ, M. – HRADIL, F. – PROVAZOVÁ, V. – SOVKOVÁ, V. (2019): Expozice barokního herbária. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 317, s. 131–132. ISSN 1212-1134.
- BARSTOW, M. (2019). *Guaiacum officinale*. *The IUCN Red List of Threatened Species 2019*: e.T33701A68085935. Online. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2019-1.RLTS.T33701A68085935.en>. [cit. 2023-11-09].
- BASILE, A. – RIGANO, D. – LOPPI, S. et al. (2015): Antiproliferative, antibacterial and antifungal activity of the lichen *Xanthoria parietina* and its secondary metabolite parietin. *International Journal of Molecular Sciences*, 16(4), s. 7861–7875. Online. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ijms16047861>. [cit. 2023-11-09]
- BEAN W. J. (c2023): *Lavandula spica* L., nomen amhiguum. In: INTERNATIONAL DENDROLOGY SOCIETY. Trees and shrubs online. Online. Dostupné z: <https://www.treesandshrubsonline.org/articles/lavandula/lavandula-spica/>. [cit. 2023-10-12].

- BJAČEK, P. (c2020): *Tabák a kuřácké potřeby v zákopech světové války. 1. díl – Tabák za Rakouska*. In: Vojenský historický ústav Praha. Online. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/tabak-a-kuracke-potreby-v-zakopech-svetove-valky-1-dil/>. [cit. 2023-10-11].
- BOSING, J. – SCHOSULAN, J. N. – NEUHAUSER, F. (1796): *Physisch-therapeutische Erläuterung aller jener Arzneimittel: welche in der neuen verbesserten österreichischen Provincial-Pharmakopöe enthalten sind*. Wien: Bey Franz Joseph Rötzel, Buchhändler in der Singerstrasse. Online. Dostupné z: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/262663#-page/352/mode/1up>. [cit. 2023-10-11].
- BRONCOVÁ, D. (2003): *Historie farmacie v Českých zemích*. Praha: Milpo Media. ISBN 80-86098-30-3.
- ČELAKOVSKÝ, L. (1879): *Analytická květena česká*. Praha: nákladem F. Tempského.
- ČERMÁK, M. (2002): *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc: Memoria. ISBN 80-85807-19-X.
- ČERMÁK, M. (2009): *Zdravotnictví*. In: Schulz, J. (ed.): *Dějiny Olomouce*, 1. svazek. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 394–395. ISBN 978-80-244-2368.
- ČULÍKOVÁ, V. (1995): Zpráva o prvním archeobotanickém nálezů tabáku (r. *Nicotiana L.*) ve střední Evropě. *Archaeologia historica*, 20(1), s. 615–619.
- DIERBACH, J. H. (1819): *Handbuch der medicinisch pharmaceutischen Botanik, oder, Systematische Beschreibung sämmtlicher officinellen Gewächse: zum Gebrauche für Aerzte, Apotheker, Droguisten, und als Leitfaden bey akademischen Vorlesungen*. Heidelberg: Neue Akademische Buchhandlung von Karl Groos. [Dostupné na Google books].
- DIOSCORIDES, P. [překlad BECK, L. Y.] (2017). *De Materia Medica*. Hildesheim - Zürich - New York: Olms-Weidmann. ISBN 978-3-487-15571-5. [Dostupné na Google books].
- Dispensatorium medico-pharmaceuticum. Jussu clementissimo serenissimi ac potentissimi principis electoris Caroli Theodori, succinctum in ordinem congestum, una cum taxa, ex justo et æquo statuta, in lucem emissum a Concilio Medico Electorali Palatino*. (1764). Manhemii: Ex typographejo electorali Aulico. [Dostupné na Google books].
- Dispensatorium Pharmaceuticum Austriaco-Viennense*. (1729). Viennae: Reimpresum apud Gregorium Kurtzböck Univesrsitatis Typographum. [Dostupné na Google books].
- Dispensatorium Pharmaceuticum Austriaco-Viennense*. (1770). In Quo Hodierna Die Usualiora Medicamenta Secundum Artis Regulas Componenda Visuntur. Vindobonae: Typis Joannis Thomae nobilis de Trattner. [Johann Thomas von Trattner]. [Dostupné na Google books].
- DODOENS, R. (1568): *Florum Et Coroniarum Odoratarumque Nonnullarum Herbarum Historia*. Antverpiae: Ex officina Christophori Plantinti. [Dostupné na Google books].
- DRÁBEK, P. (2010): Léčivé přípravky v Obnoveném pražském dispensatoriu z roku 1750 II. část. *Česká a slovenská farmacie*, 59(5), s. 234–240. ISSN 1210-7816.
- DRÁBEK, P. (2011): Naše léčivé přípravky na konci 18. století 1. část. *Česká a slovenská farmacie*, 60(5), s. 247–254. ISSN 1210-7816.
- DRHA, J. (2005): *Muzeologicko-historický výzkum lékárny Milosrdných bratří v Kuksu*. Disertační práce. Univerzita Karlova, Katedra sociální a klinické farmacie.
- DROBNIK, J. (2021): *The Botanical Lexicon of Latin Vegetable Materia Medica: a dictionary of nomenclature, taxonomy, and morphology of historical medicinal herbal materials*. Part I, A. Katowice: Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach. ISBN 978-83-7509-424-4.

- EBERMAIER, J. E. C. – POTT, J. F. (1794): *Vergleichende Beschreibung derjenigen Pflanzen welche in den Apotheken leicht mit einander verwechselt werden : nebst ihren unterscheidenden Kennzeichen und einer Einleitung über diesen Gegenstand*. Braunschweig: In der Schulbuchhandlung. Online. Dostupné z: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/262698#page/3/mode/1up>. [cit. 2023-10-09].
- GASTALDO, P. – CAVIGLIA, A. M. – PROFUMO, P. (1994): *Aesculus hippocastanum* L. (Horse Chestnut): In Vitro Culture and Production of Aescin. In: BAJAJ, Y. P. S. (ed.): *Medicinal and Aromatic Plants VII*. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, s. 1–12. ISBN 978-3-662-30369-6. [Dostupné na Google books].
- GEIGER, P. L. – MOHR, C. F. (1845): *Pharmacopoea universalis*, Svazek 1. Heidelbergae: Sumptibus Chr. Fr. Winter. [Dostupné na Google books].
- GBIF – *Global Biodiversity International Facility*. Online. Dostupné z: www.gbif.org. [cit. 2023-10-09].
- GRULICH, V. (2017): Červený seznam cévnatých rostlin ČR. *Příroda*, 35, s. 75–132. ISSN 1211-3603.
- HAHNEMANN, S. (1846): *Materia Medica Pura*. New-York: William Radde, 322 Broadway. London: H. Balliere, 219 Regent-Street. [Dostupné z: <https://collections.nlm.nih.gov/bookviewer?PID.nlm.nlmuid-64310340RX4-mvpart>].
- HERBERGER, J. E. – WINCKLER, F. L. (eds) (1843): *Jahrbuch für praktische Pharmacie und verwandte Fächer Zeitschr. d. Allgemeinen Deutschen Apotheker-Vereins, Abtheilung Süddeutschland*, svazek 7. Landau: Druck und Verlag von J. Baur. [Dostupné na Google books].
- HOFFMANN, H. (1846): *Schilderung der deutschen Pflanzenfamilien vom botanisch-descriptiven und physiologisch-chemischen Standpunkte*. Giessen: Georg Friedrich Heyers Verlag. [Dostupné na Google books].
- HRADIL, F. (2010): *Lékárenské herbárium*, In: JAKUBEC, O. – PERÚTKA, M. (eds): *Olomoucké baroko, Výtvarná kultura let 1620–1780, katalog*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc. ISBN 978-80-87149-39-3.
- HUFELAND, C. W. (1805): *Neues Journal der practischen Arzneykunde und Wundarzneykunst*. Berlin: L. W. Wittlich.
- IWU, M. M. – WOOTTON, J. C. (eds) (2002): *Ethnomedicine and Drug Discovery*. Great Britain: Elsevier Science. ISBN 9780080531250. [Dostupné na Google books].
- JAHOĐÁŘ, L. (2010): *Léčivé rostliny v současné medicíně (co Mattioli ještě nevěděl)*. Praha: Havlíček Brain Team. ISBN 978-80-87109-22-9.
- JAHOĐÁŘ, L. (2022): *Farmaceuticky významné semenné rostliny*. Praha: Karlova Univerzita, Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-4952-8.
- K., V. (1899): *Český herbář. Popsání všech známých bylin léčebných a rostlin užitečných pro obchod a průmysl, zároveň s navedením, jak se pěstují, sbírají a jak se z nich připravují léky, šťávy a domácí prostředky, s ohledem zvláštním na léčení domácích zvířat*. 1. Praha: Nákladem Aloisa Hynka, knihkupce.
- KIRCHMAYER, F. F. (1750): *DISPENSATORIUM PHARMACEUTICUM PRAGENSE RENOVATUM* Medicamentorum Officialium simplicium [et] compositorum, secundum Artis Regulas parandorum [et] dispensandorum rationem exponens SUB AUGUSTISSIMIS AUSPICIIS SACRAE CAESARAE REGIAEQVE MAJESTATIS MARIAE THERESIAE REGIS, & DOMINAE NOSTRAE CLEMENTISSIMAE: Variis & utilissimis Adnotationibus, Collectione simplicium, & praeparatione Medicamentorum compositorum selectissimorum provisum, summa

- sedulitate combinatum, & a praescriptionum erroribus castigatum. Praga: Typis, Joannis Caroli Hraba, Inclitorum Regni Bohemiae D. D. Statuum Typographi. [Dostupné na Google books].
- KÖLPIN, A. B. (1799): *Praktische Bemerkungen über dem Gebrauch der sibirischen Schneerose in Gichtkrankheiten*. Berlin and Stettin: Friedrich Nicolai. [Dostupné na Google books].
- KRESÁNEK, J. – KREJČA, J. (1982): *Atlas léčivých rostlín a lesných plodov*. 3. Martin: Osveta. ISBN 70-010-82.
- KŠÍR, J. (1972): Krajinská lékárna v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 156, s. 10–12.
- KULPOVÁ, A. (1963): Nejstarší lékárny v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 107, s. 1–7.
- LEBERECHT LÖSECKE, J. L. – RUMPELT, G. L. (1758): *Dr. Joh. Ludw. Leberecht Lösecke, Materia Medica Concentrata, oder Verzeichnis von den vorzüglichsten inn- und äusserlichen Arzneymitteln, und ihren nöthigsten Dosibus*. Dresden: Michael Gröll. [Dostupné na Google books].
- LUTSENKO, Y. – BYLKA, W. – MATŁAWSKA, I. – DARMOHRAY, R. (2010): *Hedera helix* as a medicinal plant. *Herba Polonica*, vol. 56, no. 1/2010, s. 83–95. ISSN 0018-0599.
- MATTIOLI, P. A. (1596): *Herbář aneb Bylinář Wysoce včeného a wznesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola*. Překladatelé: Adam Huber z Risenpachu, Daniel Adam z Veleslavína. Praha.
- MAWA, S. – HUSAIN K. – JANTAN. I. (2013): *Ficus carica* L. (Moraceae): Phytochemistry, traditional uses and biological activities. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 2013, article ID 974256. Online. Dostupné z: <https://www.hindawi.com/journals/ecam/2013/974256/>. [cit. 2023-10-09].
- MAYR, C. (1798): *Dispensatorium universale in usum communem nostris temporibus accommodatum*. Viennae et Lipsiae: Sumtibus Francisi Josephi Rotzel Bibliopolae. [Dostupné na Google books].
- Ministerstvo zdravotnictví ČR (2022): Český lékopis 2017: Doplněk 2022. Praha: Grada Publishing a.s. Tabulka č. IXb (vakcíny, homeopatika, radiofarmaka, rostlinné drogy, vlákna vaty). Online. Dostupné z: <https://www.sukl.cz/farmaceuticky-prumysl/prekladove-seznamy-k-ceskemu-lekopisu-2009>. [cit. 2023-09-12].
- NATHER, W. (2007): *Kronika olomouckých domů, 1. díl*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1585-7.
- NESMĚRÁK, K. – KUNEŠOVÁ, J. (2015): Farmaceutická historie kapucínského kláštera v Praze na Hradčanech Část I. Klášterní lékárna. *Česká a slovenská farmacie*, 64(3), s. 79–94. ISSN 1210-7816.
- NEŠPOR, V. (1965): Knihovny měšťanů olomouckých v 16. století. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 123, s. 1–7.
- Obecný Zákoník říšský a Věstník vládní pro císařství Rakouské*. (1851). Částky XLIV–LXXIII. Vídeň: Císařsko-královská dvorská tiskárna. [Dostupné na Google books].
- Österreichische Militär-Pharmakopöe*. (1796). Wien: Gedruckt und verlegt bey Alb. Ant. Patzowsky. [Dostupné na Google books].
- PAZOUREK, J. (ed.) (1914): *Ottův obchodní slovník: 1. A–J*. Praha: Nákladem J. Otty. *Pharmacopoea Austriaca*. (1855). Ed. 5. Viennae: Typographia c. r. aulae et imperii. [Dostupné na Google books].

- Pharmacopoea Austriaca*. (1836). Editio quarta emendatior. Vindobonae: Typis Caes. Reg. Aulae et Status Typographiae.
- Pharmacopoea Austriaca*. (1820). Editio tertia, emendata. Vindobonae: Apud Carolum Gerold. [Dostupné na Google books].
- Pharmacopoea austriaca*. (1819). Tertia editio, emendata. Mediolani: Imp. Regiis Typis. [Dostupné na Google books].
- Pharmacopoea Austriaca*. (1812). Vindobonae: Apud Kupffer et Wimmer. [Dostupné na <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10287999?page=18,19&q=bol>].
- Pharmacopoea Austriaco-provincialis emendata*. (1794). Viennae: Apud Christianum Fridericum Wappler. [Dostupné na Google books].
- Pharmacopoea Austriaco-provincialis*. (1780). Ed. 4 auctior. Viennae: Typis Joannis Thomae nobilis de Trattnern. [Dostupné na Google books].
- Pharmacopoea Austriaco-provincialis*. (1774). Viennae: Typis Joannis Thomae nobilis de Trattnern. [Dostupné na Google books].
- Pharmacopoeia Harlemensis Galeno-chemica, Senatus Auctoritate Munita*. (1741). Harlemi: Ex officina Petri van Assendelft. [Dostupné na Google books].
- Pharmacopoeia Collegii Regii Medicorum Edinburgensis*. (1774). Edinburgh: Apud G. Drummond et J. Bell. [Dostupné na <https://www.biodiversitylibrary.org/bibliography/151762>].
- Pladias – databáze české flóry a vegetace*. Online. Dostupné z: www.pladias.cz. [cit. 2023-08-09].
- POLÍVKA, F. (1908): *Užitkové a pamětihodné rostliny cizích zemí*. 1. Olomouc: Promberger.
- PRESL, J. S. (1846): *Wšeobecný rostlinopis; čili, Popsání rostlin ve všelikém ohledu užitečných a škodlivých*. Praha: České Museum. [Dostupné na Google books].
- PRITZEL, G. A. – JESSEN, C. (1884): *Die deutschen Volksnamen der Pflanzen*. Leipzig: Verlag von Otto Lenz.
- QUINCY, J. (1782): *Pharmacopoeia Officinalis et Extemporanea Or, A Complete English Dispensatory, in Two Parts. Theoretic and Practical*. Fifteen edition, much Enlarged and Corrected. London: T. Longman. [Dostupné na Google books].
- RITTER VON KEESS, S. (1819): *Darstellung des Fabriks- und Gewerbswesens im österr. Kaiserstaate*. Svazek 1. Wien: Anton Strauß. [Dostupné na Google books].
- RUSEK, V. – KUČEROVÁ, M. (1983): *Úvod do studia farmacie a dějiny farmacie*. Praha: Avicenum. ISBN 08-058-83.
- SENF, E. (1930): *Léčivé rostliny: Návod k poznání a sbírání našich domácích a pěstovaných léčivých bylin* (Speciální část). Praha: Ústřední komise pro sběr léčivých rostlin při ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.
- SHIBAMOTO, T. – BJELDANES, L. F. (1993): *Introduction to Food Toxicology*. USA: Academic Press. ISBN 9780080925776.
- SCHROFF, K. D. (1865): *Das pharmacologische Institut der Wiener Universitaet*. Wien: Wilhelm Braumüller. [Dostupné na Google books].
- STOLIČNÁ, R. (1997): Alternativne zdroje rastlinnej stravy v strednej Európe. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 45(3), s. 285–294. ISSN 1335-1303.
- SVOBODOVÁ, V. (2014): *QUASSIA AMARA* L. – hořkoň obecná. In: *Botany.cz*. Online. Dostupné z: <https://botany.cz/cs/quassia-amara/>. [cit. 2023-10-8].

- ŠEMBERA, A. V. (1812): *Paměti a znamenitosti města Olomouce*. Ve Vídni nákladem spisovatelovým, tiskem Leopolda Sommera.
- THOMSON, A. T. (1818): *The London Dispensatory*. Second edition. London: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown. [Dostupné na Google books].
- TROMMSDORFF, J. B. (1818): *Oestreichische Pharmacopöe; Pharmacopoea austriaca*. Editio altera, emendta. Wien: Kupfer & Wimmer. [Dostupné na Google books].
- TROMMSDORFF, J. B. (1814): *Pharmacopoea Austriaca*. Erfurt: In der Henningssschen Buchhandlung. [Dostupné na Google books].
- VAN HUTEN, U. (1519): *De Guajaci medicina et morbo gallico liber unus*. [Dostupné na Google books].
- VELENOVSKÝ, J. – SITENSKÝ, F. – PEČÍRKA, F. (1888): *Allium*. In: *Ottův slovník naučný*. První díl. Praha: J. Otto, s. 924
- Věstník vlády zemské pro království České, ročník 1855*. Oddělení 1, částka 1., 1855. [Dostupné na Google books].
- VOLPI, T. (1793): *Pharmacopoea in usum officinarum reipublicae bremensis*. Ticini: Apud Haered. Petri Galleati. [Dostupné na Google books].
- VON LINNÉ, C. (1763): *Dissertatio botanica-medica sistens lignum Quassiae*. Upsaliae. Online. Dostupné z: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/87714#page/1/mode/1up>. [cit. 2023-10-8].

Tabulka 1. Soupis *materia medica* barokního herbária Krajinjské lékárny v Olomouci na základě popisných cedulek z přelomu 18. a 19. století.

● ve zdroji je droga uvedena; ⊙ ve zdroji figuruje taxon, ale není přesně shodná jeho využívaná část, případně není známa; x droga se v uvedeném zdroji nevyskytuje

Zdroje: 1750 – Pražské obnovené dispensatorium; 1770 – Vídeňské dispensatorium; 1780 a 1794 – Rakouský provinciální lékopis.

Jiné zdroje: 1 – Österreichische Militär-Pharmakopöe, 1796; 2 – Pharmacopoea Austriaca, 1812; 3 – THOMSON: The London Dispensatori, 1837; 4 – Voulpi: Pharmacopoea in usum officinarum reipublicae bremensis, 1793; 5 – MAYER: Dispensatorium universale in usum communem nostris temporibus accommodatum, 1798; 6 – Pharmacopoea austriaca, 1814; 7 – RITTER VON KEES: Darstellung des Fabriks- und Gewerbswesens im österr. Kaiserstaate, 1819; 8 – GEIGER – MOHR: Pharmacopoea universalis, 1845; 9 – Pharmacopoeia Collegii Regii Medicorum Edinburgensis, 1774.

Table 1. The list of *materia medica* of the Olomouc baroque herbarium of “The Krajinska pharmacy”, based on the labels from the turn of the 18th and 19th century.

● the drug is found in the source material; ⊙ the taxon is found in the source material, but the used part of the drug is not in coincidence, otherwise it is not known; x the drug is not found in the source material
Sources: 1750 – Dispensatorium pharmaceuticum Pragense renovatum; 1770 – Dispensatorium pharmaceuticum Viennense; 1780 and 1794 – Pharmacopoea Austriaco-provincialis.

Other sources: 1 – Österreichische Militär-Pharmakopöe, 1796; 2 – Pharmacopoea Austriaca, 1812; 3 – THOMSON: The London Dispensatori, 1837; 4 – Voulpi: Pharmacopoea in usum officinarum reipublicae bremensis, 1793; 5 – MAYER: Dispensatorium universale in usum communem nostris temporibus accommodatum, 1798; 6 – Pharmacopoea austriaca, 1814; 7 – RITTER VON KEES: Darstellung des Fabriks- und Gewerbswesens im österr. Kaiserstaate, 1819; 8 – GEIGER – MOHR: Pharmacopoea universalis, 1845; 9 – Pharmacopoeia Collegii Regii Medicorum Edinburgensis, 1774.

číslo	přepis cedulky	dobový název drogy	zdrojový taxon	druh	sbíraná část	zdroje				Český lékopis 2017 (2022)		
						1750	1770	1780	1794	jiné		
85	RAD: ACOR: C:	Radix acori calami	<i>Acorus calamus</i>	puškvorec obecný	kořen	●	●	●	●	●	x	x
146	HB: CAPILL: VEN:	Herba capillorum veneris	<i>Adiantum capillus-veneris</i>	netik Venušin vlas	nať	●	●	●	●	●	●	x
270	FRUC: HIPPOC???	Fructus hippocastani	<i>Aesculus hippocastanum</i>	jírovec maďal	plod	x	x	x	x	1, 9	Hippocastani semen	
166	HB: AGRIMON:	Herba agrimoniae	<i>Agrimonia eupatoria</i>	řepík lékařský	nať	●	●	●	●	●	●	Agrimoniae herba
207	FL: MILLEFOLI:	Flos millefolii	<i>Achillea millefolium</i>	řebříček obecný	květ	●	●	●	●	●	●	x

262	FL: MILLEFOLI:	Flos millefolii	<i>Achillea millefolium</i>	řebříček obecný	květ	•	•	•	•	•	•	x
217	HB: MILLEFOL:	Herba millefolii	<i>Achillea millefolium</i>	řebříček obecný	nať	•	•	•	•	•	•	Millefolii herba
87	RAD: ALCANNINAE	Radix alcanneae	<i>Alkanna tinctoria</i>	kamejník barvířský	kořen	•	x	x	x	x	x	x
171	RAD: VICTORIAL: ?	Radix victorialis longae / Radix victorialis rotundae	<i>Allium victorialis</i> / <i>Gladiolus communis</i>	česnek hadí / mečík obecný	kořen	• / •	• / x	x / x	x / x	x / x	x / x	x / x
216	RAD: ALTHEAE	Radix althaeae	<i>Althaea officinalis</i>	proskurník lékařský	kořen	•	•	•	•	•	•	Althaeae radix
240	FL: ALTHEAE.V	Flos althaeae	<i>Althaea officinalis</i>	proskurník lékařský	květ	•	•	•	•	•	•	x
173	HB: ANAGALLID	Herba anagallidis	<i>Anagallis arvensis</i>	dichníčka rolní	nať	•	⊙	•	•	•	•	x
180	HB: ANETHI.	Herba anethi	<i>Anethum graveolens</i>	kopr vonný	nať	•	•	•	•	•	⊙	x
159	FOL: UVAE: UR	Folium uvae ursi	<i>Arctostaphylos uva-ursi</i>	medvědice lékařská	list	x	x	x	•	•	•	Uvae ursi folium
254	FL: ARNICAE.	Flos arnicae	<i>Arnica montana</i>	pruha arnika	květ	•	x	•	•	•	•	Arnicae flos
130	FOL: ARNIC: M	Folium arnicae montanae	<i>Arnica montana</i>	pruha arnika	list	⊙	x	⊙	⊙	⊙	⊙	x
152	HB: ABROTAN:	Herba abrotani	<i>Artemisia abrotanum</i>	pelyněk brotan	nať	•	•	•	•	•	•	x
170	HB: ABSYNT	Herba absinthii	<i>Artemisia absinthium</i>	pelyněk pravý	nať	•	•	•	•	•	•	Absinthii herba
187	HB: ARTEMIS: V:	Herba artemisiae vulgaris (rubrae)	<i>Artemisia vulgaris</i>	pelyněk černobýl	nať	•	•	•	•	•	x	x
82	RAD: ARONIS.	Radix aronis	<i>Arum maculatum</i>	árón plamatý	kořen	•	•	•	•	•	•	x

číslo	přepis cedulky	dobový název drogy	zdrojový taxon	druh	sbíraná část	zdroje					Český lékopis 2017 (2022)
						1750	1770	1780	1794	jiné	
88	RAD: ASPHODEL:	Radix asphodeli	<i>Asphodelus ramosus</i>	kopičko, asfodel	kořen	•	x	x	x	x	x
208	HB: RUTAE: MUR	Herba rutae murariae	<i>Asplenium ruta-muraria</i>	slezinik routička	nať	•	•	x	x	x	x
253	HB: SCOLOPEN:	Herba scolopendrii	<i>Asplenium scolopendrium</i>	jelení jazyk celolistý	nať	•	•	•	x	x	x
132	???: BELLADON:	???: belladonnae	<i>Atropa bella-donna</i>	rulík zlomocný	???	x	x	⊙	⊙		Belladonnae folium
261	FL: BELLID: MIN:	Flos bellidis minoris	<i>Bellis perennis</i>	sedmikráska chudobka	květ	•	•	•	•	•	x
206	FL: CALENDUL:	Flos calendulae	<i>Calendula officinalis</i>	měsíček lékařský	květ	•	•	•	•	•	Calendulae flos
139	HB: BURS: PAST:	Herba bursae pastoris	<i>Capsella bursa-pastoris</i>	kokoška pastuší tobolka	nať	•	•	x	x	x	x
83	RAD: CARIC: AR:	Radix caricis arenariae	<i>Carex arenaria</i>	ostřice písečná	kořen	x	x	x	x	4, 5	x
89	RAD: CARLIN:	Radix carlinae	<i>Carlina acaulis</i>	pupava bezlodyžná	kořen	•	x	x	x	x	x
213	FL: CARTHAM:	Flos carthami	<i>Carthamus tinctorius</i>	světlice barvířská	květ	•	•	•	x	x	Carthami flos
210	HB: CARD: BEN:	Herba cardui benedicti	<i>Centaurea benedicta</i>	benedikt lékařský	nať	•	•	•	•	•	x
220	FL: CYANI: C	Flos cyani	<i>Centaurea cyanus</i>	chřpa modrá	květ	•	•	•	x	x	x
149	HB: CENT: MIN	Herba centaurei minoris	<i>Centaureum erythraea</i>	zeměluč okolkatá	nať	•	•	•	•	•	Centaurei herba

291	FL: CENT: MIN:	Flos centaurei minoris	<i>Centaurium erythraea</i> (syn. <i>Centaurium minor</i>)	zeměluč lékařská	květ	•	x	•	•	•	Centaurii herba
293	SILIQUA: DUL:	Siliqua dulcis	<i>Ceratonja siliqua</i>	rohovník obecný	plod	•	x	•	•	•	x
190	LICH: ISLAND:	Lichen islandicus	<i>Cetraria islandica</i>	puklérika islandská	celá rostlina	x	x	•	•	•	Lichen islandicus
223	HB: CICH:???	Herba cichorei (cichorii)	<i>Cichorium intybus</i>	čekanka lékařská	nať	•	•	•	•	•	x
209	?7AV: AURAN:	??? aurantii	<i>Citrus aurantium</i>	pomerančovník hořký	perikarp	x	•	•	•	•	Aurantii amari pericarpium
144	FOL: AURANT:	Folium aurantii	<i>Citrus aurantium</i>	pomerančovník hořký	list	x	⊖	•	•	•	x
133	HB: FLAM: JOV:	Herba flammulae Jovis	<i>Clematis recta</i>	plamének přímý	nať	x	x	•	•	•	x
160	HB: COCHLEAR:	Herba cochleariae	<i>Cochlearia officinalis</i>	lžičník lékařský	nať	⊖	•	•	•	•	x
268	FL: CALCAT:???	Flos calcatrippae	<i>Consolida regalis</i>	ostrožka strážka	květ	•	•	•	•	•	x
181	HB: CONVOL: AR:	Herba convolvuli arvensis	<i>Convolvulus arvensis</i>	svalčec rolní	nať	x	x	x	x	x	2
174	HB: DATURAE:	Herba daturae	<i>Datura stramonium</i>	durman obecný	nať	x	x	•	•	⊖	x
151	FOL: DIGIT: PUR	Folium digitalis purpureae	<i>Digitalis purpurea</i>	náprstník červený	list	⊖	x	x	•	•	Digitalis purpureae folium
93	RAD: GRAMIN:	Radix graminis	<i>Elytrogia repens</i>	pýr plazivý	kořen	•	•	•	•	•	Graminis rhizoma

číslo	přepis cedulky	dobový název drogy	zdrojový taxon	druh	sbíraná část	zdroje					Český lékopis 2017 (2022)
						1750	1770	1780	1794	jiné	
263	FRUCT: CARIC:	Fructus caricae	<i>Ficus carica</i>	řikovník smokvoň	plod	•	•	•	•	•	x
280	?????: FOENIC:	Fructus foeniculi / Semen foeniculi	<i>Foeniculum vulgare</i>	fenykl obecný	plod	•	•	•	•	•	Foeniculi dulcis fructus
177	HB: FRAGAR:	Herba fragariae	<i>Fragaria vesca</i>	jahodník obecný	nať	•	⊙	•	•	x	x
184	HB: FUMAR???:	Herba fumariae	<i>Fumaria officinalis</i>	zemědým lékařský	nať	•	•	•	•	•	Fumariae herba
191	HB: HEDERAE ?	Herba hederiae / Herba terrestris / Herba hederiae arboreae	<i>Glechoma hederacea</i> (syn. <i>Hedera terrestris</i>) / <i>Hedera helix</i> (syn. <i>Hedera arborea</i>)	popenec obecný / břechtan popínavý	nať	• / •	• / x	• / ⊙	• / x	• / x	x / Hederiae folium
84	RAD: LIQUIR Pro ???	Radix liquiritiae / Radix glycyrrhizae	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	lékořice lysá	kořen	•	•	•	•	•	Liquiritiae radix
80	RAD: GRATIOL:	Radix gratiolae	<i>Gratiola officinalis</i>	konitrud lékařský	kořen	x	•	•	•	•	x
140	HB: GRATIOL:	Herba gratiolae	<i>Gratiola officinalis</i>	konitrud lékařský	nať	•	•	•	•	•	x
221	LIG: QUAJACI.	Lignum quajaci	<i>Guaiacum officinale</i>	guajak léčivý	dřevo	•	•	•	•	•	x
143	RAD: SAPON: AEGYP:	Radix saponariae aegyptiacae (albae)	<i>Gypsophila paniculata</i> (syn. <i>Saponaria aegyptiaca</i>)	šater latnatý	kořen	x	x	x	x	x	7, 8 x

228	FL: STECHAD?	Flos stoechadis (stoechados) citrinae	<i>Helichysum arenarium</i> (syn. <i>Stoechas citrina</i>)	smil písečný	květ	•	•	•	•	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
90	RAD: HELLEB: A:	Radix hellebori albi	<i>Helleborus albus</i>	čemeřice bílá	kořen	•	•	•	•	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
163	FOL: HEPAT: N:	Folium hepaticae nobilis	<i>Hepatica nobilis</i>	jaterník podléška	list	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉
320	TURION: LUPUL	Turionēs lupuli	<i>Humulus lupulus</i>	chmel otáčivý	květ	•	•	•	•	☉	x	x	x	x	x	x	x	x	x
265	HB: HYOSCIAM:	Herba hyoscyami	<i>Hyoscyamus niger</i>	blín černý	nat'	•	•	•	•	☉	•	•	•	•	•	•	•	•	•
227	FL: HYPERIC ?	Flos hyperici	<i>Hypericum perforatum</i>	třezalka tečkovaná	květ	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
197	HB: HYSSOPI	Herba hyssopi	<i>Hyssopus officinalis</i>	yzop lékařský	nat'	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
247	FL: ANTH??	Flos anthemidis nobilis; Flos chamomillae romanae	<i>Chamaemelum nobile</i> (syn. <i>Anthemis nobilis</i>) římský	rmeneč silčný (heřmáněk římský)	květ	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
167	HB: CHELIDON:	Herba chelidonii	<i>Chelidonium majus</i>	vlaštovičník větší	nat'	•	•	•	•	☉	•	•	•	•	•	•	•	•	•
156	HB: CHENOP: B:	Herba chenopodii botryos / Herba botryos	<i>Chenopodium botryos</i>	merlík hroznový	nat'	•	•	x	•	•	•	•	•	•	x	•	•	•	x
229	LIG: JUNIPER: RAS	Lignum juniperi rasurae	<i>Juniperus communis</i>	jalovec obecný (hobliny)	dřevo (hobliny)	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
243	LIG: JUNIPER:	Lignum juniperi	<i>Juniperus communis</i>	jalovec obecný	dřevo	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

číslo	přepis cedulky	dobový název drogy	zdrojový taxon	druh	sbíraná část	zdroje						Český lékopis 2017 (2022)
						1750	1770	1780	1794	jiné		
218	HB: SABINAE.	Herba sabinae / Frondes sabinae	<i>Juniperus sabina</i>	jalovec chvojka	nať	•	•	•	•	•	•	x
145	FOL: SCABIOS:	Folium scabiosae	<i>Knautia arvensis</i>	chrastavec rolní	list	x	⊙	x	•	•	•	x
188	FOL: SCABIOS:	Folium scabiosae	<i>Knautia arvensis</i>	chrastavec rolní	list	x	⊙	x	•	•	•	x
150	HB: LACTUC:	Herba lactucae	<i>Lactuca virosa</i>	locika jedovatá	nať	•	•	•	•	•	•	x
234	FL: LAMIL.	Flos lamii	<i>Lamium album</i>	hluchavka bílá	květ	x	x	•	•	x	x	x
158	FOL: LAURLIN:	Folium lauri nobilis	<i>Laurus nobilis</i>	vavřín vznešený	list	•	⊙	•	•	⊙	•	x
250	BACC: NOB.LAUR	Baccae lauri	<i>Laurus nobilis</i>	vavřín vznešený	plod	•	•	•	•	•	•	x
242	FL: LAVENDUL:	Flos lavendulae	<i>Lavandula latifolia</i> / <i>Lavandula angustifolia</i>	levandule šířolistá / levandule lékařská	květ	•	•	•	•	•	•	Lavandulae flos
248	FL: ??????UL:	Flos lavendulae	<i>Lavandula latifolia</i> / <i>Lavandula angustifolia</i>	levandule šířolistá / levandule lékařská	květ	•	•	•	•	•	•	Lavandulae flos
193	FOL: ROSMAR: S:	Folium rosmarini sylvestris	<i>Ledum palustre</i> (syn. <i>Rosmarinus sylvestris</i>)	rojovník bahenní	list	⊙	x	x	•	•	•	x
271	PLACENT: LINI.	Placenta lini / Pulveris seminum lini	<i>Linum usitatissimum</i>	len setý	pokrutiny	⊙	⊙	⊙	•	•	•	⊙ (Lini semen)

286	PLAC: LINI: S:	Placenta lini sativi / Pulveris seminum lini	<i>Linum usitatissimum</i>	len setý	pokru- tiny	☉	☉	☉	•	☉ (Lini semen)
310	PLAC: LINI: S:	Placenta lini sativi / Pulveris seminum lini	<i>Linum usitatissimum</i>	len setý	pokru- tiny	☉	☉	☉	•	☉ (Lini semen)
192	VISC: QUERCINI:	<i>Viscum quercinum</i>	<i>Loranthus europaeus / Viscum album</i>	ochmet evropský / jmelí bílé	celá rostlina	•	☉	•	•	x
131	FOL: SALICAR:	<i>Folium salicariae</i>	<i>Lythrum salicaria</i>	kyrej vrstice	list	x	x	☉	•	☉ (Lythri herba)
255	FL: MALVAE: V:	<i>Flos malvae vulgaris</i>	<i>Malva sylvestris (syn. Malva vulgaris)</i>	sléz lesní	květ	x	☉	•	•	Malvae sylvestris flos
155	FOL: MALV: V	<i>Folium malvae vulgaris</i>	<i>Malva sylvestris (syn. Malva vulgaris)</i>	sléz lesní	list	☉	☉	☉	•	Malvae folium
92	HB: MARUB: A:	<i>Herba marrubii</i>	<i>Marrubium vulgare</i>	jablečník obecný	nať	•	•	•	•	Marrubii herba
318	?L: MEL:???	<i>Flos melliloti</i>	<i>Melilotus officinalis</i>	komonice lékařská	květ	•	x	☉	•	x
244	HB: MELLILLOT	<i>Herba melliloti</i>	<i>Melilotus officinalis</i>	komonice lékařská	nať	•	•	•	•	Melliloti herba
230	HB: MELISSAE	<i>Herba melissae</i>	<i>Melissa officinalis</i>	meduňka lékařská	nať	•	•	•	•	Melissae herba
251	HB: MENTH: R:	<i>Herba menthae rubrae</i>	<i>Mentha aquatica (syn. Mentha rubra)</i>	máta vodní	nať	•	x	•	•	x
182	HB: PULEGII.	<i>Herba pulegii</i>	<i>Mentha pulegium</i>	polej obecná	nať	•	•	•	•	x
258	HB: MENTH: C:	<i>Herba menthae crispae</i>	<i>Mentha spicata var. crispa</i>	máta kadeřavá	nať	•	•	•	•	x

číslo	přepis cedulky	dobový název drogy	zdrojový taxon	druh	sbíraná část	zdroje					Český lékopis 2017 (2022)
						1750	1770	1780	1794	jiné	
198	HB: MENTH: P:	Herba menthae piperitae	<i>Mentha x piperita</i>	máta peprná	nať	x	•	•	•	•	Menthae piperitae herba
169	FOL: TRIFOL: FIB:	Folium trifolii fibrini	<i>Menyanthes trifoliata</i>	vachta trojlístá	list	☉	☉	☉	☉	☉	Trifolii fibrini folium
161	HB: MENTH: CAT:	Herba menthae catariae	<i>Nepeta cataria</i> (syn. <i>Mentha cataria</i>)	šanta kočičí	nať	•	•	x	x	x	x
172	FOL: NICOT: T	Folium nicotianae tabaci	<i>Nicotiana tabacum</i>	tabák virginský	list	☉	☉	☉	•	•	x
154	HB: MAJORAN	Herba majoranae	<i>Origanum majorana</i>	majoránka zahradní	nať	•	•	•	•	•	x
231	HB: ORIGAN:	Herba origani	<i>Origanum vulgare</i>	dobromysl obecná	nať	•	•	•	•	•	Origani herba
214	FL: PAEONIA?	Flos paeoniae	<i>Paeonia officinalis</i>	pivoňka lékárníká	květ	•	•	•	•	•	☉ (Paeoniae radix)
245	FL: PAPAVER: R	Flos papaveris rhoeados	<i>Papaver rhoeas</i>	mák vlčí	květ	•	•	•	•	•	Papaveris rhoeados flos
194	HB: AURIC: MUR:	Herba auriculae muris	<i>Pilosella officinarum</i>	chlupáček zední	nať	•	•	•	x	x	x
307	TURION: PINI:	Turiones pini	<i>Pinus sylvestris</i>	borovice lesní	výhonky	•	•	x	x	x	☉ (Pini sylvestris etheroleum)
168	HB: PLANTAG: MED:	Herba plantaginis mediae	<i>Plantago media</i>	jitrocel prostřední	nať	☉	☉	•	•	•	☉ (Plantaginis folium)
238	HB: POLYG: AM:	Herba polygalae amarae	<i>Polygala amara</i>	vítod hořký	nať	☉	x	•	•	x	x

266	HB: POLYG. AM.	Herba polygalae amarae	<i>Polygala amara</i>	vítod hořký	nať	☉	x	•	x	x	x	Prunellae spica
175	HB: PRUNEL: FL	Herba prunellae floris	<i>Prunella vulgaris</i>	černohiávek obecný	nať	•	☉	•	x	x	x	Prunellae spica
257	PLAC: AMYGD:	Placenta amygdalae / Farina amygdalarum excorticatarum	<i>Prunus dulcis</i> (syn. <i>Amygdalus dulcis</i>)	mandloň obecná	pokrutiny	☉	•	☉	•	☉	•	x
264	PLACENT: AMYGD:	Placenta amygdalae / Farina amygdalarum excorticatarum	<i>Prunus dulcis</i> (syn. <i>Amygdalus dulcis</i>)	mandloň obecná	pokrutiny	☉	•	☉	•	☉	•	x
233	FL: ACACIAR:	Flos aciarum	<i>Prunus spinosa</i> (syn. <i>Acacia nostras</i>)	trnka obecná	květ	•	•	•	•	•	•	x
269	LIG: SANTAL: R:	Lignum santali rubri	<i>Pterocarpus santalinus</i>	křídlok santalový	dřevo	•	x	•	•	•	•	x
189	HB: PULMON: MAC	Herba pulmonariae maculosae	<i>Pulmonaria officinalis</i> (syn. <i>Pulmonaria maculosa</i>)	plicník lékařský	nať	•	•	☉	•	x	x	x
196	HB: PULSAT: N:	Herba pulsatillae nigricantis	<i>Pulsatilla pratensis</i> (syn. <i>Pulsatilla nigricans</i>)	koniklec luční	nať	x	x	•	•	•	•	x
249	LIG: QUASSIAE	Lignum quassiae	<i>Quassia amara</i>	hořkoň obecná	dřevo	x	x	x	x	•	•	x
179	FOL: QUERC:	Folium quercus	<i>Quercus robur</i>	dub letní	list	•	•	•	•	•	•	☉ (Quercus cortex)

číslo	přepis cedulky	dobový název drogy	zdrojový taxon	druh	sbíraná část	zdroje					Český lékopis 2017 (2022)
						1750	1770	1780	1794	jiné	
305	GLAND: QUERC	Glandes quercus	<i>Quercus robur</i>	dub letní	plod	•	•	•	•	•	☉ (Quercus cortex)
204	HB: RHODODEN	Herba rhododendri	<i>Rhododendron aureum</i> ssp. <i>aureum</i> (syn. <i>Rhododendron chrysanthum</i>)		pěníšník zlatý	x	x	x	x	3	x
165	FOL: LED: PAL:	Folium ledi palustris	<i>Rhododendron tomentosum</i> (syn. <i>Ledum palustre</i>)	rojovník bahenní	list	☉	x	x	•		x
222	?? ROSAR: IN GEM	Flos rosarum in gemmas	<i>Rosa damascena</i>	růže damašská	květ	•	☉	☉	☉		x
285	FL: ROSAR: DR	Flos rosarum damascenarum rubrarum	<i>Rosa damascena rubrarum</i>	růže damašská	květ	•	•	x	x		x
186	FOL: ROSMAR: H	Folium rosmarini torismarini hortensis	<i>Rosmarinus officinalis</i>	rozmarýn lékařský	list	•	☉	•	•		Rosmarini folium
136	RAD ??B: TIN.	Radix rubiae tinctorum	<i>Rubia tinctorum</i>	mořena barvišská	kořen	•	•	•	•		x
81	RAD: ACETOSAE:	Radix acetosae	<i>Rumex acetosa</i>	šťovík kyselý	kořen	•	•	•	•		x
224	HB: ??TAE	Herba rutae	<i>Ruta graveolens</i>	routa vonná	nať	•	•	•	•		x
162	FOL: SALVIAE	Folia salviae	<i>Salvia officinalis</i>	šalvěj lékařská	list	☉	•	•	•		Salviae officinalis folium
176	FOL: SALVIAE	Folium salviae	<i>Salvia officinalis</i>	šalvěj lékařská	list	☉	•	•	•		Salviae officinalis folium

292	FL: SAMBUC:	Flos sambuci	<i>Sambucus nigra</i>	bez černý	květ	•	•	•	•	•	Sambuci nigrae flos
298	FL: SAMBUC:	Flos sambuci	<i>Sambucus nigra</i>	bez černý	květ	•	•	•	•	•	Sambuci nigrae flos
232	HB: SANICUL:	Herba saniculae	<i>Sanicula europaea</i>	židava evropská	nať	•	•	x	x	x	x
129	RAD: SAPON: V:	Radix saponariae	<i>Saponaria officinalis</i>	mydlice lékárská	kořen	⊙	⊙	⊙	⊙	•	x
246	HB: SAPONAR	Herba saponariae	<i>Saponaria officinalis</i>	mydlice lékárská	nať	•	•	⊙	•	•	x
236	LIG: SASSAFR:	Lignum sassafrae	<i>Sassafras albidum</i>	kašťa bělavá	dřevo	•	•	x	•	•	x
226	HB: SATUREJAE	Herba saturejae	<i>Satureja montana</i>	saturejka horská	nať	•	x	•	•	x	x
239	HB: SATUREJAE	Herba saturejae	<i>Satureja montana</i>	saturejka horská	nať	•	•	•	•	x	x
157	RAD: SCORZON	Radix scorzonerae	<i>Scorzonera hispanica</i>	hadí mord španělský	kořen	•	•	⊙	•	•	x
164	RAD: SCROPHUL:	Radix scrophulariae	<i>Scrophularia nodosa</i>	krtičník hliznatý	kořen	•	•	•	•	•	Scrophulariae radix
138	??? S777AE.?	Folium sennae	<i>Senna alexandrina</i>	kassie pravá	list	•	•	•	•	•	Sennae folium
260	HB: SIDERITIS.	Herba sideritis	<i>Sideritis hirsuta / Stachys recta</i>	hojnik / čistec přímý	nať	•	x	•	x	x	x / x
147	RAD: SASSAP: SM:	Radix sarsaparillae smilacis	<i>Smilax officinalis</i> (syn. <i>Smilax sarsaparilla</i>)	přestup lékárský	kořen	•	•	•	•	•	x
178	CAUL: DULC: AM:	Caulis dulcamarae	<i>Solanum dulcamara</i>	lilek potměchuť	stonky	•	x	•	•	•	x

číslo	přepis cedulky	dobový název drogy	zdrojový taxon	druh	sbíraná část	zdroje					Český lékopis 2017 (2022)
						1750	1770	1780	1794	jiné	
225	HB: VIRGAE: A?	Herba virgae aureae	<i>Solidago virgaurea</i>	zlatobýl obecný	nať	•	⊙	•	x		Solidaginis virgaureae herba
211	FUNG: STRUMA?	Fungus strumalis	<i>Spongia officinalis</i>	houba mycí	mořská houba	•	•	•	•		x
91	RAD: MORS: DIAB	Radix morsus diaboli	<i>Succisa pratensis</i> (syn. <i>Morsus diaboli</i>)	čertikus luční (čertovo kousnutí)	kořen	•	•	•	x		x
237	HB: MATRIC:	Herba matricariae	<i>Tanacetum parthenium</i> (syn. <i>Matricaria parthenium</i>)	řimbaba obecná	nať	•	•	•	•		Tanacetii parthenii herba
267	??? ? ? ? ? ? ? ?	Herba / flos / folium tanacetii	<i>Tanacetum vulgare</i>	vrtič obecný	???	⊙	⊙	⊙	⊙		x
235	FL: TANACET	Flos tanacetii	<i>Tanacetum vulgare</i>	vrtič obecný	květ	⊙	•	•	•		x
273	??? ? ? ? ? ? ? ?	Radix / herba taraxaci	<i>Taraxacum</i> sp.	pampeliška	???	⊙	⊙	⊙	⊙		Taraxaci radix (radix cum herba)
153	HB: CHAMEDR:	Herba chamaedryos	<i>Teucrium chamaedris</i> (syn. <i>Chamaedrys officinalis</i>)	ožánka kalamandra	nať	•	•	•	•		x
284	HB: SCORD: T:	Herba scordii	<i>Teucrium scordium</i>	ožánka čpavá	nať	•	•	•	•		x
259	HB: SERPILL:	Herba serpilli	<i>Thymus serpyllum</i>	materídouška úzkolistá	nať	•	•	•	•		Serpylli herba
205	HB: THIMI:	Herba thymi	<i>Thymus vulgaris</i>	materídouška obecná, tymián	nať	•	•	•	•		Thymi herba

319	FL: TILIAE	Flos tiliae	<i>Tilia cordata</i>	lipa srdčitá	květ	•	•	•	•	Tiliae flos	
212	HB: URTIC.M.	Herba urticae	<i>Urtica dioica</i> (syn. <i>Urtica major</i>) + <i>Urtica urens</i> (syn. <i>Urtica minor</i>)	kopřiva dvoudomá + kopřiva žahavka	nať	•	•	•	•	⊖ (Urticae folium)	
241	FL: VERBAS:	Flos verbasci	<i>Verbascum thapsus</i>	divizna malokvětá	květ	•	•	•	•	Verbasci flos	
183	FOL: VERBAS:	Folium verbasci	<i>Verbascum thapsus</i>	divizna malokvětá	list	⊖	⊖	⊖	•	•	x
219	HB: VERB???	Herba verbenae	<i>Verbena officinalis</i>	sporyš lékařský	nať	•	⊖	•	•	x	Verbenae herba
325	HB: VERONIC:	Herba veronicae	<i>Veronica officinalis</i>	rozrazil lékařský	nať	•	•	•	•	•	x
256	FL: VIOL: MAR:	Flos violarum maritimum	<i>Viola odorata</i> ssp. <i>odorata</i>	violka vonná	květ	•	•	•	•	•	x
252	HB: VIOL: 3COL:	Herba violae tricoloris	<i>Viola tricolor</i>	violka trojbarevná	nať	⊖	x	x	•	•	Violae herba cum flore
215	LICH: PARIET:	Lichen parietinus	<i>Xanthoria parietina</i>	terčovník zední rostlina	celá rostlina	x	x	x	x	6	x
299	FL ????????	Flos ???	???	???	květ	?	?	?	?	?	?
300	FL ????????	Flos ???	???	???	květ	?	?	?	?	?	?
141	FOL ????????	Folium ???	???	???	list	?	?	?	?	?	?

Tabulka 2. Soupis vybavení uskladněného v zásuvkách barokního herbária Krajinské lékárny v Olomouci na základě popisných cedulek z přelomu 18. a 19. století.

Table 2. The list of the pharmacy equipment stored in the drawers of the Olomouc baroque herbarium of "The Krajinská pharmacy"; based on the labels from the turn of the 18th and 19th century.

č.	přepis cedulky	obsah
279	SACCUL: MIN:	malé sáčky
296	?U?ER:MA???	korky (zátky) velké
304	V A R I A	různé
306	FUNICUL: NIG:	černá šňůra
309	SACCUL: MIN:	malé sáčky
314	FUNICUL: ALB:	bílá šňůra
315	SACC MAX	velké sáčky
316	SACCUL: MIN:	malé sáčky
317	SUBER: MED & MIN	korky (zátky) střední a malé
321	FUNICUL: ALB:	bílá šňůra
322	SACC: MEDII.	střední sáčky
323	SACC: MEDII.	střední sáčky

Tabulka 3. Přehled směsí bylin barokního herbária Krajinské lékárny v Olomouci na základě popisných cedulek z přelomu 18. a 19. století.

• ve zdroji je směs uvedena;

⊙ ve zdroji figuruje směs obdobného složení, ale s odlišným názvem;

x směs se v uvedeném zdroji nevyskytuje

Table 3. Summary of the herbal tea combinations (“species” in Latin) of the Olomouc baroque herbarium of “The Krajinská pharmacy”, based on the labels from the turn of the 18th and 19th century.

• the herbal tea combination is found in the source material;

⊙ the herbal tea combination of similar composition is found in the source material, but with a different name;

x the herbal tea combination is not found in the source material

č. zásuvky	přepis cedulky	dobový název směsi	pražské dispensa- torium, 1750	vídeňské dispensa- torium, 1770	provinciální lékopis, 1774	provinciální lékopis, 1780	provinciální lékopis, 1794	rakouský lékopis, 1855
295	SPEC: AMARIC	SPECIES AMARICANTES	x	x	⊙	x	x	•
281	S??? ?LTH: V:	SPECIES DECOCTI ALTHAEAE VULGARES	x	x	•	•	⊙	⊙
289	SPEC: LIGNORUM	SPECIES DECOCTI LIGNORUM	•	•	•	•	•	•
324	????: LIGNO??	SPECIES DECOCTI LIGNORUM	•	•	•	•	•	•
308	SPEC: EMOL: in ě	SPECIES EMOLLIENTES in pulverem	x	x	•	•	•	•
282	SPEC: EMOL: P. F	SPECIES EMOLLIENTES pro fomentatione	x	x	•	•	•	•
283	SPEC: RESOLV:	SPECIES RESOLVENTES	x	⊙	x	x	•	⊙
313	SPEC: RESOL: in ě	SPECIES RESOLVENTES in pulverem	x	⊙	x	x	•	⊙
297	SPEC: RESOL: ProFom:	SPECIES CEPHALICAE RESOLVENTES pro fomentatione	x	x	•	•	x	⊙